

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΤΟ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ**

ΣΕ Γ' ΕΛΑΣΣΟΝΑ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

Συνεδρίασε δημόσια, στις 9 Δεκεμβρίου 2020, με την εξής σύνθεση: Ιωάννης Σαρμάς, Πρόεδρος, Άννα Λιγωμένου, Κωνσταντίνος Κωστόπουλος, Αντιπρόεδροι, Γεώργιος Βοΐλης, Σταμάτιος Πουλής, Βασιλική Σοφιανού, Ευφροσύνη Παπαθεοδώρου, Ασημίνα Σακελλαρίου, Γεωργία Παπαναγοπούλου, Νεκταρία Δουλιανάκη, Νικολέτα Ρένεση, Αικατερίνη Μποκώρου, Αντιγόνη Στίνη, Βασιλική Πέππα και Γρηγόριος Βαλληνδράς, Σύμβουλοι. Γραμματέας η Ελένη Αυγουστόγλου.

Γενικός Επίτροπος Επικρατείας: Αντώνιος Νικητάκης, Επίτροπος Επικρατείας, κωλυομένης της Γενικής Επιτροπής της Επικρατείας του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Για να δικάσει την από 30 Σεπτεμβρίου 2019 (ΑΒΔ:) αίτηση αναίρεσης του του, κατοίκου (οδός), ο οποίος παραστάθηκε διά δηλώσεως, κατ' άρθρο 231 του ν. 4700/2020, της πληρεξουσίας του δικηγόρου Μαρίας Λογοθέτη (ΑΜ/ΔΣΑ).

Κατά του Ελληνικού Δημοσίου, νομίμως εκπροσωπούμενου από τον Υπουργό Οικονομικών, ο οποίος παραστάθηκε διά του Νομικού Συμβούλου του Κράτους Νικολάου Καραγιώργη.

Με την αίτηση αυτή επιδιώκεται η αναίρεση της 1259/2019 απόφασης του V Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, με την οποία απορρίφθηκε έφεση του ήδη αναιρεσείοντος.

Κατά τη συζήτηση που ακολούθησε, το Δικαστήριο άκουσε:

Τον εκπρόσωπο του Ελληνικού Δημοσίου, που ζήτησε την απόρριψή της.
Και

Τον Επίτροπο της Επικρατείας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ο οποίος πρότεινε την απόρριψη της αίτησης.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το Δικαστήριο, με την παρουσία της Γραμματέως Σταυρούλας Τσάλα, συνήλθε στις 10 Ιανουαρίου 2024 σε τηλεδιάσκεψη, με τη χρήση της επίσημης κρατικής πλατφόρμας e-Presence.gov.gr, σύμφωνα με το άρθρο 295 παρ. 2 του ν. 4700/2020, με παρόντες τους Δικαστές που έλαβαν μέρος στη συζήτηση της υπόθεσης, εκτός από τον Πρόεδρο Ιωάννη Σαρμά, που αποχώρησε από την Υπηρεσία, λόγω λήξεως της τετραετούς θητείας

του στη θέση αυτή, τον Σταμάτιο Πουλή, Σύμβουλο, ο οποίος διορίστηκε ήδη Γενικός Επίτροπος της Επικρατείας του Ελεγκτικού Συνεδρίου και τις Γεωργία Παπαναγοπούλου και Νικολέτα Ρένεση, Συμβούλους, που απουσίαζαν λόγω κωλύματος (άρθρο 293 παρ. 3 εδ. α' του ν. 4700/2020).

Άκουσε την εισήγηση της Συμβούλου Βασιλικής Σοφιανού και

Αφού σκέφθηκε κατά τον νόμο

Αποφάσισε τα εξής:

1. Για την άσκηση της υπό κρίση αίτησης έχει καταβληθεί το προσήκον παράβολο (βλ. ηλεκτρονικό παράβολο με κωδικό, σύμφωνα με το ισχύον κατά τον κρίσιμο χρόνο άσκησης του ενδίκου μέσου (βλ. ΕλΣυν Ολ. 546/2022, 1640/2020, 1/2021 κ.ά.) άρθρο 73 παρ. 3 περ. δ' του Κώδικα Νόμων για το Ελεγκτικό Συνέδριο, που κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 4129/2013 (Α' 52).

2. Η ένδικη αίτηση, όπως αυτή συμπληρώνεται με το από 13.11.2019 δικόγραφο προσθέτων λόγων και αναπτύσσεται με το από 30.11.2020 νομίμως κατατεθέν υπόμνημα, έχει ασκηθεί εμπρόθεσμα και κατά τα λοιπά νομότυπα. Είναι, επομένως, τυπικά δεκτή και πρέπει να εξεταστεί περαιτέρω ως προς την βασιμότητα των λόγων της.

3. Στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος, ορίζεται ότι «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Με τη διάταξη αυτή αναγνωρίζεται σε συνταγματικό επίπεδο, ως θεμελιώδης αρχή του δημοκρατικού πολιτεύματος, η αξία του ανθρώπου, η οποία επιβάλλει σε όλα τα όργανα της Πολιτείας όχι μόνο να σέβονται αλλά και να προστατεύουν την αξία αυτή, απέχοντας, μεταξύ άλλων, από τη λήψη διοικητικών μέτρων, που, ενόψει των περιστάσεων, θίγουν την φυσική, ψυχική και κοινωνική υπόσταση του ανθρώπου και προσβάλλουν, ως εκ τούτου, τον πυρήνα της προσωπικότητάς του (βλ. ΑΠ Ολ. 40/1998, ΕλΣυν 525/2019, 2076, 1176/2018, πρβλ. ΣτΕ Ολ. 250/2008 και κατ' αναλογία απόφ. Γερμανικού Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της 17.8.1956, BVerfGE 5,85). Περαιτέρω, από την ανωτέρω διάταξη σε συνδυασμό με εκείνη του άρθρου 25 παρ. 1 εδ. α' του Συντάγματος που ορίζει ότι «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους ...», απορρέουν, μεταξύ άλλων, οι αρχές της ασφάλειας δικαίου, της προβλεψιμότητας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης (βλ. ΕλΣυν Ολ. 1277, 32/2018, 244/2017, ΣτΕ Ολ. 2649, 1738/2017, πρβλ. ΑΕΔ 14/2013, ΣτΕ 2034/2011 Ολ. 4731/2014, 640/2015 κ.ά., ΔΕΕ απόφ. της 18.11.2008, C- 158/07, Jacqueline Förster κατά Hoofddirectie van de Informatie Beheer Groep, σκ. 67, βλ. και τον ν. 4048/2012 «Ρυθμιστική Διακυβέρνηση: Αρχές, Διαδικασίες και Μέσα Καλής Νομοθέτησης», Α' 34, στο άρθρο 2 παρ. 1 περ. η' και ήδη άρθρο 58 παρ. 1 περ. η' του ν. 4622/2019 «Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης», Α' 133, όπου μεταξύ των αρχών καλής νομοθέτησης περιλαμβάνεται και η

ασφάλεια δικαίου). Οι αρχές αυτές επιβάλλουν, ιδίως, την προβλέψιμη εφαρμογή των διοικητικών μέτρων (βλ. ΕλΣυν 525/2019, 2076, 1176/2018, πρβλ. ΣτΕ 2811/2012 7μ., 144, 1976/2015), που σκοπούν στη διασφάλιση υπέρτερης τυπικής ισχύος αρχών, απαιτείται δε να τηρούνται με ιδιαίτερη αυστηρότητα, όταν πρόκειται για διοικητικά μέτρα που συνεπάγονται σοβαρές επιπτώσεις στην κατάσταση του διοικουμένου.

4. Ακολούθως, στο άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος που ορίζει ότι «Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου», καθιερώνεται η αρχή της ισότητας, η οποία αποτελεί συνταγματικό κανόνα που επιβάλλει την ομοιόμορφη μεταχείριση των τελούντων υπό τις αυτές ή παρόμοιες συνθήκες προσώπων. Ο κανόνας αυτός δεσμεύει τα συντεταγμένα όργανα της Πολιτείας και, ειδικότερα, τόσο τον κοινό νομοθέτη κατά την άσκηση του νομοθετικού έργου, όσο και τη Διοίκηση, όταν θεσπίζει κατά νομοθετική εξουσιοδότηση κανονιστική ρύθμιση. Η παραβίαση της συνταγματικής αυτής αρχής ελέγχεται από τα δικαστήρια, ώστε να διασφαλίζεται η πραγμάτωση του κράτους δικαίου και η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας καθενός με ίσους όρους. Κατά τον δικαστικό αυτό έλεγχο, που είναι έλεγχος ορίων και όχι ορθότητας των νομοθετικών επιλογών, αναγνωρίζεται στον κοινό νομοθέτη ή την κατ' εξουσιοδότηση θεσμοθετούσα Διοίκηση η ευχέρεια να ρυθμίζει με ενιαίο ή με διαφορετικό τρόπο τις ποικίλες προσωπικές ή πραγματικές καταστάσεις και σχέσεις, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις υφιστάμενες κοινωνικές, οικονομικές, επαγγελματικές ή άλλες συνθήκες, που συνδέονται με καθεμία από τις καταστάσεις ή σχέσεις αυτές, με βάση γενικά και αντικειμενικά κριτήρια, τα οποία τελούν σε συνάφεια προς το αντικείμενο της ρύθμισης. Πρέπει, όμως, η επιλεγόμενη ρύθμιση να κινείται μέσα στα όρια που διαγράφονται από την αρχή της ισότητας, τα οποία αποκλείουν τόσο την έκδηλα άνιση μεταχείριση, είτε με τη μορφή της εισαγωγής ενός καθαρά χαριστικού μέτρου ή προνομίου μη συνδεδεμένου προς αξιολογικά κριτήρια, είτε με τη μορφή της επιβολής αδικαιολόγητης επιβάρυνσης ή της αφαίρεσης δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται ή παρέχονται από προϋφιστάμενο ή συγχρόνως τιθέμενο γενικότερο κανόνα, όσο και την αυθαίρετη εξομοίωση διαφορετικών καταστάσεων ή την ενιαία μεταχείριση προσώπων που τελούν υπό διαφορετικές συνθήκες, με βάση όλως τυπικά ή συμπτωματικά ή άσχετα μεταξύ τους κριτήρια (βλ. ΑΕΔ 1/2012, ΕλΣυν Ολ.1277, 32/2018, 244/2017, 2654/2013, 2340/2009, ΣτΕ Ολ. 1286/2012 κ.ά.).

5. Εξάλλου, με την παράγραφο 5 του αυτού άρθρου 4 του Συντάγματος που ορίζει ότι «Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους», έχει αναχθεί σε συνταγματικό κανόνα η ισότητα των πολιτών ενώπιον των δημοσίων βαρών, η διάταξη δε αυτή συνιστά παράλληλα και το συνταγματικό θεμέλιο της ευθύνης προς αποκατάσταση των δημοσίων πόρων, μεταξύ άλλων και από τα πρόσωπα εκείνα που επωφελήθηκαν από αυτούς. Επομένως, κατά το Σύνταγμα, επιβάλλεται στο νομοθέτη να θεσμοθετεί τον μηχανισμό και να ορίζει τις προϋποθέσεις, υπό τις οποίες αποκαθίσταται η

απώλεια δημοσίων πόρων (πρβλ. κατ' αναλογία ΣτΕ Ολομ. 1501/2014, ΣτΕ 48/2016, 980/2002). Τούτο δε, κατά τρόπο που να μην θίγει την πρακτική αποτελεσματικότητα της αρχής της ισότητας των πολιτών ενώπιον των δημοσίων βαρών ενόψει και της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου, αρχές που επιβάλλουν την κατ' αρχήν επίρριψη του βάρους αποκατάστασης των δημοσίων πόρων σε εκείνους που προκάλεσαν ή συνέπραξαν στην απώλεια ή τη διακινδύνευσή τους ή έγιναν αποδέκτες αυτών χωρίς νόμιμη αιτία και να μην μετακυλύεται η ευθύνη της επανόρθωσής τους στους μη ευθυνόμενους για την απώλεια ή την διακινδύνευσή τους πολίτες, διά της επιβολής δημοσίων βαρών στο πλαίσιο του χρέους τους για εθνική αλληλεγγύη, κατ' άρθρο 25 παρ. 4 του Συντάγματος, ήτοι μέσω της επιβολής φορολογικών βαρών ή άλλων επιβαρύνσεων κατά τη λήψη δημοσιονομικών μέτρων (πρβλ. κατ' αναλογία ΕλΣυν Ολ. 244/2017, Πρακτ. 26ης Γεν. Συν/σης της 17.12.2014, ΣτΕ Ολ. 2287-2290/2015).

6. Εξάλλου, στο άρθρο 5 του Συντάγματος προβλέπεται, μεταξύ άλλων, ότι: «1. Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη. ...», στο άρθρο 17 παρ. 1, ότι «1. Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος ...» και στο άρθρο 25, πλην άλλων, ότι «1. ... Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα ... πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας ...». Με τις ανωτέρω διατάξεις του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος κατοχυρώνεται η προσωπική και οικονομική ελευθερία ως ατομικό δικαίωμα. Ειδικότερη εκδήλωση αυτής της ελευθερίας αποτελεί η επαγγελματική ελευθερία, δηλαδή η ελευθερία επιλογής και ασκήσεως ορισμένου επαγγέλματος, ως αναγκαίου στοιχείου της προσωπικότητας του ατόμου, βλ. ΕλΣυν Ολ. 546, 547/2022, 1024/2019, 736/2020, πρβλ. ΣτΕ Ολ. 3962/2014, 2764-2768/2011), ενώ στο άρθρο άρθρο 17 παρ. 1 του Συντάγματος κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην ιδιοκτησία -περιουσία του ατόμου, στο οποίο περιλαμβάνονται, ενόψει των συρρεουσών αρχών της ασφάλειας δικαίου, της προβλεψιμότητας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης, και οι νόμιμες περιουσιακές προσδοκίες του (βλ. στο πνεύμα αυτό ΕλΣυν Ολ. 1277, 32/2018, 244/2017). Στα δικαιώματα αυτά δύναται ο νόμος να επιβάλει περιορισμούς για λόγους δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος, οι οποίοι, σε αρμονία προς την αρχή της αναλογικότητας, πρέπει να τελούν σε συνάφεια προς το αντικείμενο και τον χαρακτήρα της ρυθμιζόμενης δραστηριότητας, να είναι πρόσφοροι και αναγκαίοι για την επίτευξη του επιδιωκόμενου από τον νομοθέτη σκοπού και να μην είναι δυσανάλογοι, σε σχέση προς αυτόν (βλ. ΕλΣυν Ολ. 546, 547/2022, 1024/2019, 736/2020, πρβλ. ΣτΕ Ολ. 2204/2010, 4171-2/2012, 3031/2008, 1991-2/2005,

3665/2005). Εξάλλου, όσον αφορά τον έλεγχο της προσφορότητας και αναγκαιότητας ενός μέτρου, ο νομοθέτης διαθέτει ευρύ περιθώριο εκτίμησης για τον καθορισμό των ρυθμίσεων που αυτός κρίνει πρόσφορες και αναγκαίες και, συνεπώς, ο δικαστικός έλεγχος της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας περιορίζεται στην κρίση αν η θεσπιζόμενη ρύθμιση είτε είναι προδήλως απρόσφορη, είτε υπερβαίνει προδήλως το απαραίτητο για την πραγματοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού μέτρο (βλ. στο πνεύμα αυτό ΕλΣυν Ολ. 546, 547/2022, πρβλ. ΣτΕ Ολ. 1210/2010 και 3031/2008).

7. Περαιτέρω, στο άρθρο 22 του Συντάγματος ορίζεται, μεταξύ άλλων, ότι: «1. Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού. ... 4. Οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται. Ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης ή για την αντιμετώπιση αναγκών της άμυνας της Χώρας ή επείγουσας κοινωνικής ανάγκης από θεομηνία ή ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, καθώς και τα σχετικά με την προσφορά προσωπικής εργασίας στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ικανοποίηση τοπικών αναγκών. ...». Με τις διατάξεις αυτές κατοχυρώνεται το δικαίωμα προς εργασία, μεταξύ άλλων και υπό την έννοια ότι καθένας έχει την ελευθερία επιλογής της εργασίας του και την ελευθερία αλλαγής αυτής, ενώ κατοχυρώνεται και το δικαίωμα της ελευθερίας της εργασίας υπό την αρνητική του όψη με την απόλυτη απαγόρευση οποιασδήποτε μορφής αναγκαστικής εργασίας (βλ. ΕλΣυν Ολ. 1024/2019, 7408, 4221, 4218/2015 κ.ά.). Δεν νοείται, άλλωστε, ως τέτοια η επιβαλλόμενη με ειδικό νόμο για την αντιμετώπιση των εξαιρετικών καταστάσεων που προβλέπονται στο ως άνω εδάφιο β της παρ. 4 του οικείου άρθρου του Συντάγματος, στον βαθμό που οι επικαλούμενες από τον νομοθέτη περιστάσεις είναι αιτιολογημένες και οι σχετικοί όροι εναρμονίζονται με την αρχή της αναλογικότητας (πρβλ. ΣτΕ Ολ. 1764-1766/2014, 957/2011, 2690/1983).

8. Εξάλλου, οι δημόσιοι πόροι διανέμονται, κατά την άσκηση της γενικής δημοσιονομικής, οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής (βλ. άρθρα 82 παρ. 1 του Συντάγματος περί της χαρασσόμενης από την Κυβέρνηση γενικής πολιτικής της Χώρας, 79 παρ. 8 του Συντάγματος περί της ψήφισης από την Ολομέλεια της Βουλής των προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και 106 του Συντάγματος, για τον προγραμματισμό και συντονισμό της οικονομικής δραστηριότητας στη Χώρα, προς διασφάλιση της οικονομικής ανάπτυξης όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας ενόψει της εδραίωσης της κοινωνικής ειρήνης και της προστασίας του γενικού συμφέροντος), με γνώμονα την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου, κατ' άρθρο 25 παρ. 1 α' του Συντάγματος, που περιλαμβάνει τις θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές της προστασίας των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, της πολυεπίπεδης ισότητας (άρθρο 4 του

Συντάγματος), της εθνικής, κοινωνικής, ενδογενεακής και διαγενεακής αλληλεγγύης (άρθρο 25 παρ. 4 του Συντάγματος), της δίκαιης αποταμίευσης (άρθρα 21, 25 παρ. 1 α' και 4, 26 και 120 του Συντάγματος), αλλά και της διασφάλισης της κοινωνικής ευημερίας, καθώς και της υπόστασης, της ασφάλειας, και της βιωσιμότητας του ίδιου του Κράτους. Παράλληλα, από τις διατάξεις του άρθρου 79 του Συντάγματος (με τις οποίες καθορίζεται η διαδικασία ψήφισης του προϋπολογισμού των εσόδων και εξόδων του Κράτους, του απολογισμού και του γενικού ισολογισμού του Κράτους, καθώς και έγκρισης των προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, κατά τα ανωτέρω), σε συνδυασμό με αυτές του άρθρου 73 παρ. 2 (στις οποίες προβλέπεται ειδική προπαρασκευαστική – γνωμοδοτική διαδικασία πριν από την ψήφιση συνταξιοδοτικών νομοσχεδίων που συνεπάγονται μακροχρόνιες δημοσιονομικές συνέπειες) και εκείνες του άρθρου 75 (στις οποίες ορίζεται ως υποχρεωτική η σύνταξη προκαταρκτικής έκθεσης για την κάλυψη της δαπάνης που συνεπάγονται νομοσχέδια με δημοσιονομικές επιπτώσεις), εκδηλώνεται η μέριμνα του συντακτικού νομοθέτη για την ορθή δημοσιονομική διαχείριση (βλ. ΕλΣυν Ολ. 1277, 32/2018, 244/2017, Πρακτικά της 4ης Γεν. Συν/σης της 5.2.2021, της 26ης Γεν. Συν/σης της 17.12.2014 και πρβλ. ΣτΕ Ολ. 3409, 3408, 1685/2013, 3668/2006). Με τις ρυθμίσεις δε αυτές θεσπίζονται και ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις για τον οικονομικό προγραμματισμό και τον τρόπο διάθεσης των πεπερασμένων δημοσίων πόρων, που πρέπει να διανέμονται με σεβασμό στην, επίσης συνταγματικής περιωπής, αρχή της δημοσιονομικής βιωσιμότητας, η οποία αποτελεί αναγκαίο μέσο για τη διασφάλιση της συνέχειας στην οικονομική λειτουργία του Κράτους και της εκτέλεσης της κατά το Σύνταγμα αποστολής του (βλ. ΕλΣυν Ολ. Πρακτ. 26ης Γεν. Συν/σης της 17.12.2014 και στο πνεύμα αυτό πρβλ. ΣτΕ Ολ. 2115, 1116/2014, 1284, 1283, 668/2012 και αποφάσεις ΕΔΔΑ της 15.10.2013 “Rimantas Savickas κατά Λιθουανίας”, της 8.10.2013 “Mateus και Januario κατά Πορτογαλίας”, της 7.5.2013 “Ιωάννα Κουφάκη και ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδος”, της 20.6.2012, “Panfile κατά Ρουμανίας”, σκ. 16, της 13.12.2011 “Lakićević και λοιποί κατά Σερβίας”, σκ. 61 και της 15.9.2009, “Moskal κατά Πολωνίας”). Οι αρχές αυτές συνθέτουν το συνταγματικό περίγραμμα της διανεμητικής δικαιοσύνης, εντός του οποίου ο νομοθέτης διαθέτει ευρύ περιθώριο εκτίμησης κατά την λήψη μέτρων αποκατάστασης των δημόσιων πόρων, υπό τον όρο σεβασμού της αξίας, των δικαιωμάτων και των νομίμων προσδοκιών των ατόμων (βλ. ανωτέρω σκέψεις 3 έως 7 της παρούσας).

9. Περαιτέρω, το Σύνταγμα στο άρθρο 45 ορίζει ότι: «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων της Χώρας, που τη διοίκησή τους ασκεί η Κυβέρνηση, όπως νόμος ορίζει. Απονέμει επίσης τους βαθμούς σε όσους υπηρετούν σ' αυτές, όπως νόμος ορίζει», στο άρθρο 23 παρ. 2 του Συντάγματος, μεταξύ άλλων, ότι «... Απαγορεύεται η απεργία με οποιαδήποτε μορφή ... σ' αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας ...», στο άρθρο 29

παρ. 3 αυτού ότι «Απαγορεύονται απολύτως οι οποιασδήποτε μορφής εκδηλώσεις υπέρ ή κατά πολιτικού κόμματος ... σε όσους υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις και στα σώματα ασφαλείας ...», στο άρθρο 56, μεταξύ άλλων, ότι «... 3. Δεν μπορούν να ανακηρυχθούν υποψήφιοι, ούτε να εκλεγούν βουλευτές σε όποια εκλογική περιφέρεια υπηρέτησαν ή σε όποια εκλογική περιφέρεια εκτεινόταν η τοπική αρμοδιότητά τους μέσα στους τελευταίους δεκαοκτώ μήνες της τετραετούς βουλευτικής περιόδου: ... γ) Οι ανώτεροι και ανώτατοι αξιωματικοί των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας. ... 4. Πολιτικοί υπάλληλοι και στρατιωτικοί γενικά, που έχουν κατά το νόμο αναλάβει υποχρέωση να παραμείνουν στην υπηρεσία για ορισμένο χρόνο, δεν μπορούν να ανακηρυχθούν υποψήφιοι ούτε να εκλεγούν βουλευτές όσο χρόνο διαρκεί η υποχρέωσή τους» και στο άρθρο 96, ότι: «... 4. Ειδικοί νόμοι ορίζουν: α) Τα σχετικά με τα στρατοδικεία, ναυτοδικεία και αεροδικεία, στην αρμοδιότητα των οποίων δεν μπορεί να υπαχθούν ιδιώτες».

10. Από τις ανωτέρω διατάξεις συνάγεται ότι η αποστολή των ενόπλων δυνάμεων, όπως εξειδικεύεται από τους εκτελεστικούς του άρθρου 45 του Συντάγματος νόμους, συνίσταται στη διασφάλιση της εθνικής άμυνας, που ανάγεται σε αρχή της λειτουργίας του κράτους, στην οποία περιλαμβάνεται η διαφύλαξη της εθνικής ανεξαρτησίας, η προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, η προστασία των ελλήνων πολιτών έναντι εξωτερικών επιθέσεων και απειλών και η εν γένει υποστήριξη των εθνικών συμφερόντων [βλ. σχετικά τους σε εκτέλεση της πρώτης από τις ανωτέρω διατάξεις του Συντάγματος νόμους 660/1977 (Α' 218), ακολούθως δε, τις ρυθμίσεις του ν. 2292/1995 (Α' 35), όπως τροποποιήθηκε και ισχύει (βλ. ν. 2984/2002, Α' 15, και ν. 3833/2010, Α' 167)], σκοπών, δηλαδή, που, ως εκ της φύσης τους, συνάπτονται άμεσα με την ίδια την κρατική υπόσταση. Έμμεση αναγνώριση της αποστολής αυτής αποτελεί, εξάλλου, και η εκ του Συντάγματος ανάθεση της αρχηγίας των ενόπλων δυνάμεων στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος απονέμει τους βαθμούς στα στελέχη τους. Η εθνική άμυνα, ως κατεξοχήν δημόσια εξουσία και έκφραση κυριαρχίας, αποτελεί αρμοδιότητα αναπόσπαστη από τον πυρήνα της κρατικής εξουσίας. Για τον λόγο αυτό, η άσκηση των επιμέρους αρμοδιοτήτων που συγκροτούν την αποστολή των σωμάτων, μη δυνάμενη, κατ' αρχήν, να παραχωρηθεί σε ιδιώτες ασκείται, μέσω των ενόπλων δυνάμεων μόνον από το κράτος (βλ. ΣτΕ Ολ. πρβλ. ΣτΕ Ολ. 1934/1998 και ΣτΕ 1879/2012, 3946/2002). Περαιτέρω, για την εκπλήρωση της συνταγματικής τους αποστολής, οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν στρατιωτικώς οργανωμένα σώματα, με αυστηρή ιεραρχική δομή και λειτουργία, βασισμένη στην απαρέγκλιτη τήρηση των κανόνων της πειθαρχίας και της υπακοής των κατωτέρων προς τους ανωτέρους τους [βλ. σχετικώς το ν.δ. 1400/1983 «Περί Καταστάσεων των Αξιωματικών των Ενόπλων Δυνάμεων» (Α' 114), όπως οι διατάξεις του διαδοχικώς τροποποιήθηκαν και ισχύουν, καθώς και τους οικείους στρατιωτικούς κανονισμούς π.δ/μα 130/1984 «Κύρωση του Γενικού Κανονισμού Υπηρεσίας στο

Στρατό (Α' 42), π.δ/γμα 210/1993 "Διατάξεις Πολεμικού Ναυτικού», Α' 89), για την πολεμική αεροπορία (π.δ/γμα 60/2009 «Κανονισμός Πειθαρχίας Πολεμικής Αεροπορίας», Α' 83), τις διατάξεις του ν. 3833/2010 «Υπηρεσιακή εξέλιξη και ιεραρχία των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων - Θέματα διοίκησης των Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας και συναφείς διατάξεις» (Α' 167), καθώς και τον Στρατιωτικό Ποινικό Κώδικα (ν. 2287/1995 «Κύρωση του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα», Α' 20, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει)], οι δε υπηρετούντες σ' αυτά δεν αποτελούν πολιτικούς, αλλά στρατιωτικούς υπαλλήλους επί των οποίων δεν εφαρμόζονται οι περί μονιμότητας διατάξεις του άρθρου 103 παρ. 4 του Συντάγματος (βλ. ΣτΕ Ολ. 2649-2654/1987, ΣτΕ 1132/1988, 3604/1998 κ.ά.). Λόγω, εξάλλου, της ιδιαίτερα επικίνδυνης αποστολής των σωμάτων αυτών αλλά και του χαρακτήρα αυτών, ως στρατιωτικώς οργανωμένων, οι υπηρετούντες στις ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας τελούν υπό ιδιαίτερο εξουσιαστικό καθεστώς. Η ειδική αυτή σχέση εξουσίας προς το κράτος συνεπάγεται αυξημένες υπηρεσιακές και εξωυπηρεσιακές υποχρεώσεις και δικαιολογεί τις απολύτου χαρακτήρα απαγορεύσεις της απεργίας των στρατιωτικών και των εκδηλώσεών τους υπέρ ή κατά πολιτικών κομμάτων, που επιβάλλονται από τις διατάξεις των άρθρων 23 παρ. 2 και 29 παρ. 3 του Συντάγματος, καθώς και της αναγνώρισης της υποχρεωτικής για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα παραμονής στο στράτευμα, ως εγγενούς στοιχείου της αδιάλειπτης, ομαλής και απρόσκοπτης λειτουργίας των ενόπλων δυνάμεων. Η υποχρέωση δε αυτή αναγνωριζόμενη από το ίδιο το Σύνταγμα, ως περιορισμός του παθητικού εκλογικού δικαιώματος, κατ' άρθρο 56 παρ. 4 αυτού και στον βαθμό που οι όροι επιβολής της είναι εύλογοι εναρμονίζονται με τις θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές της αξίας του ανθρώπου, του κοινωνικού κράτους δικαίου και της αναλογικότητας (βλ. σκέψη 3 της παρούσας), δεν δύναται να νοηθεί ως μορφή αναγκαστικής εργασίας κατ' άρθρο 22 παρ. 4 του Συντάγματος (βλ. σκέψη 7 της παρούσας). Περαιτέρω, το εκ του Συντάγματος ειδικό λειτουργικό καθεστώς των υπηρετούντων στις ένοπλες δυνάμεις καθιστά συνταγματικά επιτρεπτούς τους ειδικούς περιορισμούς των ατομικών δικαιωμάτων των στρατιωτικών, οι οποίοι δεν θα ήταν ανεκτοί εάν επιβάλλονταν στους λοιπούς πολίτες, όπως του δικαιώματος ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και επαγγελματικής ελευθερίας, του δικαιώματος έκφρασης και των δικαιωμάτων συνένωσης και συνάθροισης. Ειδικότερα, τα στελέχη των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας, κατά την άσκηση των ατομικών τους δικαιωμάτων, υπόκεινται, πέραν των γενικών περιορισμών που επιβάλλει ο νόμος, και σε ειδικότερους πρόσθετους περιορισμούς που δικαιολογούνται από τη φύση της σχέσης τους με το κράτος και τις απορρέουσες από τη σχέση αυτή υποχρεώσεις, εφόσον, βεβαίως, δεν οδηγούν σε κατ' ουσία αναίρεση του αντιστοίχου δικαιώματος (βλ. ΣτΕ 773/2017 και πρβλ. στο πνεύμα αυτό ΣτΕ Ολ. 2192-6/2014, 1571/2010, ΣτΕ 888/2008 7μ., 1680/2007, 1560/2005, 573/2005, 251/2001, 1802/1986 κ.ά.). Τέλος, ο νομοθέτης, ενόψει της διασφάλισης των

αρχών της ομαλής και εύρυθμης λειτουργίας της εθνικής άμυνας, της αναλογικής ισότητας και της δημοσιονομικής βιωσιμότητας, δύναται να προβλέπει την επιβολή μέτρων σε βάρος της περιουσίας τους, με γνώμονα την προστασία και αποκατάσταση των δημοσίων πόρων εκ των οποίων αυτοί ως στελέχη των ενόπλων δυνάμεων έχουν επωφεληθεί, στον βαθμό, όμως, που τηρούνται οι αρχές της ασφάλειας δικαίου, της προβλεψιμότητας, της προστατευόμενης εμπιστοσύνης και της αναλογικότητας (βλ. συναφώς σκέψεις 3, 5 και 8 της παρούσας).

11. Εξάλλου, η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 29 που κυρώθηκε με τον ν. 2079 της 18/25 Απριλίου 1952 «Περί κυρώσεως της υπ' αριθμ. 29 διεθνούς συμβάσεως "περί της υποχρεωτικής ή αναγκαστικής εργασίας" (Α' 108), προβλέπει, μεταξύ άλλων, τα εξής: «1.1. Παν Μέλος της Διεθνούς Οργανώσεως της Εργασίας επικυρούν την παρούσαν Σύμβασιν υποχρεούται όπως καταργήση την χρήσιν της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας υφ' όλης αυτής της μορφάς, εντός της βραχυτέρας δυνατής προθεσμίας ... 2.1. Εν τη εννοία της παρούσης συμβάσεως ο όρος "αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία" δηλοί πάσαν εργασίαν ή υπηρεσίαν απαιτουμένην παρά ατόμου επ' απειλή οιασδήποτε ποινής και δι' ην το, εν λόγω άτομον, δεν προσεφέρθη οικεία βουλήσει. 2. Οπωσδήποτε εις τον όρον "αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία" δεν περιλαμβάνονται εν τη εννοία της παρούσης συμβάσεως: α) Πάσα εργασία ή υπηρεσία απαιτουμένη δυνάμει των νόμων περί υποχρεωτικής στρατιωτικής υπηρεσίας και αποβλέπουσα εις έργα καθαρώς στρατιωτικού χαρακτήρος. ...», ενώ το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, που ομοίως κυρώθηκε με τη διαδικασία του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος και απέκτησε αυξημένη τυπική ισχύ έναντι κάθε αντίθετης διάταξης της εσωτερικής νομοθεσίας (ν. 1532/1985, Α' 45) ορίζει στο άρθρο 6 ότι «[τ]α συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα της εργασίας, το οποίο περιλαμβάνει το δικαίωμα κάθε προσώπου να έχει τη δυνατότητα να κερδίζει τα απαραίτητα για τη ζωή του με εργασία την οποία διαλέγει ή δέχεται ελεύθερα και θα λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για την εξασφάλιση του δικαιώματος αυτού» και στο άρθρο 4 ότι «[τ]α Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν ότι η απόλαυση των εξασφαλισμένων από το Κράτος δικαιωμάτων μπορεί να περιορισθεί από τα Κράτη με νόμιμους περιορισμούς μόνο μέχρι του σημείου που ταιριάζει με τη φύση των δικαιωμάτων αυτών και αποκλειστικά και μόνο για να εξυπηρετηθεί η γενική ευημερία, μέσα σε μια δημοκρατική κοινωνία».

12. Περαιτέρω, στο Προοίμιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (Ε.Σ.Δ.Α.), η οποία κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν.δ/τος 53/1974 (Α' 256) [βλ. ήδη και το άρθρο πρώτο του π.δ/τος 76/2022 «Μεταγλώττιση-απόδοση στη δημοτική γλώσσα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και του Πρώτου (Πρόσθετου) Πρωτοκόλλου της» (Α' 205)], και έχει, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, υπέρτερη έναντι

των κοινών νόμων τυπική ισχύ, αναφέρεται ρητά ότι τα συμβαλλόμενα μέρη έλαβαν υπ' όψιν «την παγκόσμιον δήλωσιν των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ήν διεκήρυξεν η γενική συνέλευσις των Ηνωμένων Εθνών την 10ην Δεκεμβρίου 1948», καθώς και «ότι η δήλωσις αύτη τείνει εις την εξασφάλισιν της αναγνωρίσεως και την παγκόσμιον και αποτελεσματικήν εφαρμογήν των δικαιωμάτων άτινα αναφέρονται εις αύτην», ενώ στο άρθρο 4 της Ε.Σ.Δ.Α. ορίζεται, μεταξύ άλλων, ότι: «2. Ουδείς δύναται να υποχρεωθή εις αναγκαστικήν ή υποχρεωτικήν εργασίαν. ... 3. Δεν θεωρείται ως "αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία" υπό την έννοιαν του παρόντος άρθρου: ... β) πάσα υπηρεσία στρατιωτικής φύσεως ή, εις την περίπτωσιν των εχόντων αντιρρήσεις συνειδήσεως εις τας χώρας όπου τούτο αναγνωρίζεται ως νόμιμον, πάσα άλλη υπηρεσία εις αντικατάστασιν της υποχρεωτικής στρατιωτικής υπηρεσίας».

13. Τέλος, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (ΕΚΧ), ο οποίος κυρώθηκε με τη διαδικασία του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος και απέκτησε επίσης αυξημένη τυπική ισχύ έναντι κάθε αντίθετης διάταξης της εσωτερικής νομοθεσίας (ν. 1426/1984, Α' 32), ορίζει στο Μέρος ΙΙ, άρθρο 1 (“Δικαίωμα για εργασία”): «Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για εργασία τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση: 1. ... 2. Να προστατεύουν με αποτελεσματικό τρόπο το δικαίωμα του εργαζόμενου να κερδίζει τη ζωή του με εργασία που αναλαμβάνει ελεύθερα ...» και στο Μέρος V, άρθρο 31 παρ. 1 (“Περιορισμοί”): «Τα δικαιώματα και οι αρχές που εξαγγέλλονται στο Μέρος Ι ... και η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων και αρχών αυτών, όπως προβλέπεται στο Μέρος ΙΙ, δεν θα μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο περιορισμών ... με εξαίρεση τους περιορισμούς που προβλέπονται από το νόμο και που είναι αναγκαίοι σε μία δημοκρατική κοινωνία ... για την προστασία της δημόσιας τάξης, της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας υγείας ή των χρηστών ηθών».

14. Από τις ανωτέρω συρρέουσες και συγκλίνουσες κατά περιεχόμενο ρυθμίσεις α) του άρθρου 2 της ΔΣΕ 29, β) του άρθρου 6 του ΔΣΑΠΔ, γ) του άρθρου 4 παρ. 2 και 3 της ΕΣΔΑ, που έχουν ως πρότυπο και κανονιστική αφετηρία τις διατάξεις της υπ' αριθ. 29 σύμβασης της ΔΟΕ, υποκείμενες πάντως σε δυναμική ερμηνεία, ενόψει της φύσης της Σύμβασης ως «ζωντανού εργαλείου» και της εξέλιξης του δικαίου στα Συμβαλλόμενα σ' αυτήν μέρη (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 23.11.1983, Van der Musselle κατά Βελγίου, παρ. 32, ΕλΣυν Ολ. 352/2021, 734/2020, 1024/2019, ΣτΕ Ολ. 1764-1766/2014) και δ) του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, που υποχρεώνει τα Συμβαλλόμενα Μέρη να μην επιβάλουν σε οποιονδήποτε εργαζόμενο, ανεξαρτήτως της νομικής φύσης της εργασίας του, την υποχρέωση να εξακολουθήσει να ασκεί επάγγελμα, τη συνέχιση του οποίου πλέον δεν επιθυμεί, υπό τους κατ' εξαίρεση προβλεπόμενους στον νόμο περιορισμούς για λόγους που άπτονται, μεταξύ άλλων, της προστασίας της εθνικής ασφάλειας (βλ. ΕλΣυν Ολ. 2323/2013, 1820/2014, 2491, 4218/2015, 2143/2017),

και σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), που έχει διαμορφωθεί στο πλαίσιο ερμηνείας του άρθρου 4 παρ. 2 και 3 της ΕΣΔΑ, υπό το φως και της ΔΣΕ 29 και του ΕΚΧ, συνάγεται ότι επιβάλλεται απόλυτη απαγόρευση της «αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας», ως τέτοιας νοουμένης κάθε εργασίας που επιβάλλεται σε ορισμένο πρόσωπο επ' απειλή ποινής ή κύρωσης ή κάθε περίπτωση εργασίας που δεν προσφέρεται απ' αυτό οικειοθελώς (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 23.11.1983, Van der Musselle κατά Βελγίου, παρ. 32). Ειδικότερα, ως «αναγκαστική» εργασία νοείται εκείνη που επιβάλλεται κατόπιν άσκησης σωματικού ή ψυχικού καταναγκασμού, ενώ ως «υποχρεωτική» εκείνη που επιβάλλεται στο πλαίσιο μιας οποιασδήποτε νομικής υποχρέωσης, μόνον όμως στον βαθμό που συνδέεται με την απειλή μιας οποιασδήποτε ποινής ή κύρωσης και είναι αντίθετη στη θέληση του προσώπου (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 5.6.2015, Χίτος κατά Ελλάδας, παρ. 79, της 23.11.1983, Van der Musselle κατά Βελγίου, παρ. 32).

15. Όπως γίνεται παγίως δεκτό από το ΕΔΔΑ, οι ως άνω διατάξεις της παρ. 3 του άρθρου 4 της Σύμβασης, ερμηνευόμενες και υπό το φως των ανωτέρω ρυθμίσεων της ΔΣΕ 29 και του ΕΚΧ, δεν θεσπίζουν περιορισμούς στο δικαίωμα που κατοχυρώνεται στην παρ. 2, αλλά οριοθετούν αρνητικά το περιεχόμενό του, αποτελώντας ρυθμιστική ενότητα με το ίδιο το δικαίωμα και το εύρος της κατοχύρωσής του. Στο πλαίσιο αυτό δεν θεωρείται αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία κάθε υπηρεσία στρατιωτικής φύσης ή σε περίπτωση αναγνώρισης του δικαιώματος αντίρρησης συνείδησης κάθε άλλη υπηρεσία που παρέχεται αντί της υποχρεωτικής στρατιωτικής υπηρεσίας. Στο πεδίο δε της οικείας εξαίρεσης, η οποία ως θεσπίζουσα απόκλιση από την κατοχύρωση θεμελιώδους ατομικού δικαιώματος πρέπει να ερμηνεύεται στενά, εμπίπτει αποκλειστικά η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία και όχι η υπηρεσία που παρέχεται από επαγγελματίες στρατιωτικούς (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 5.6.2015, Χίτος κατά Ελλάδας, παρ. 82 έως 87, με ρητή μνεία στην ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 2 α της ΔΣΕ 29, στα Πορίσματα XVII-I/2004, XVII-I 2006 και XX-I/2012 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στο πλαίσιο ερμηνείας του άρθρου 1 παρ. 2 του ΕΚΧ, καθώς και στη Σύσταση CM/Rec (2010) 4/24.2.2010 της Επιτροπής Υπουργών των Κρατών μελών για τα ανθρώπινα δικαιώματα). Στο πλαίσιο αυτό, όπως έχει κριθεί από το ΕΔΔΑ (βλ. αποφ. της 4.6.2015, Χίτος κατά Ελλάδος, παρ. 94, της 12.1.2016, Λαζαρίδης κατά Ελλάδος, παρ. 14, της 26.5.2020, Πιερράκος κατά Ελλάδος, παρ. 14 επ.), η υποχρέωση των αξιωματικών του στρατού να υπηρετήσουν για ορισμένο χρονικό διάστημα μετά την εκπαίδευσή τους απορρέει εγγενώς από την ίδια την αποστολή των ενόπλων δυνάμεων, ο δε υπολογισμός της διάρκειας της σχετικής δέσμευσης των αξιωματικών και ο τρόπος λήξης αυτής εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών, παρίσταται δε συμβατός με το άρθρο 4 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, όπως αυτό ερμηνεύεται και υπό το φως των άρθρων 2 παρ. 1 της ΔΣΕ 29 και 1 παρ. 2 του

ΕΚΧ, στον βαθμό που δεν επιβάλλεται ένα υπερβολικό ή δυσανάλογο βάρος σε σχέση με τα ωφελήματα που αντλήθηκαν από την είσοδο στον οικείο επαγγελματικό κλάδο, κατά τρόπο ώστε να μην μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτοί προσφέρθηκαν «οικειοθελώς» να το εκτελέσουν (βλ. αποφ. της 4.6.2015, Χίτος κατά Ελλάδος, παρ. 97, πρβλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 23.11.1983, Van der Mussele κατά Βελγίου, παρ. 37).

16. Εξάλλου, το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, που κυρώθηκε μαζί με την Σύμβαση με το ν.δ. 53/1974, ορίζει ότι: «Παν φυσικών ή νομικών πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθεί της ιδιοκτησίας αυτού, ειμή δια λόγους δημοσίας ωφέλειας και υπό τους προβλεπόμενους υπό του νόμου και των γενικών αρχών διεθνούς δικαίου όρους». Στην έννοια της περιουσίας περιλαμβάνονται και όλα τα δικαιώματα «περιουσιακής φύσης», καθώς και τα κεκτημένα «οικονομικά συμφέροντα» (βλ. ΕΔΔΑ, Pressos Compania Naviera S.A. και λοιποί κατά Βελγίου, απόφ. της 20.11.1995, σκ. 28 επόμε., Draon κατά Γαλλίας, απόφ. της 6.10.2005, σκ. 65 επόμε., ΕλΣυν Ολ. 3023, 441/2012, 1031/2011, 2274/1997, ΣτΕ 3613/2013, 1285/2012 Ολομ., 730/2010, 6/2010, 2031/2009, 3428/2006, ΑΠ 40/1998). Προκειμένου δε να είναι σύμφωνη με την Σύμβαση μία επέμβαση σε περιουσιακής φύσης αγαθό, πρέπει να προβλέπεται από νομοθετικές ή άλλου είδους κανονιστικές διατάξεις, να εξυπηρετεί λόγους δημοσίου συμφέροντος και να τηρείται μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ του συμφέροντος αυτού και της προστασίας του σχετικού δικαιώματος. Στο πλαίσιο αυτό, η εκτίμηση του νομοθέτη σχετικά αφενός με την συνδρομή λόγου δημοσίου συμφέροντος επιβάλλοντος τον περιορισμό περιουσιακού δικαιώματος και αφετέρου με την επιλογή της ακολουθητέας πολιτικής για την εξυπηρέτηση του δημοσίου αυτού συμφέροντος υπόκειται σε οριακό μόνο δικαστικό έλεγχο, στο πλαίσιο της Σύμβασης (βλ. αποφ. ΕΔΔΑ της 8.7.2004 Στέφανος Κλιάφας και λοιποί κατά Ελλάδας, παρ. 23-25, της 18.2.2009 Andrejeva κατά Λετονίας, παρ. 83, της 30.9.2010 επί του παραδεκτού της προσφυγής της Vesna Hasani κατά Κροατίας, παρ. 3, της 25.10.2011 Valkon και λοιποί κατά Βουλγαρίας, παρ. 91 και 100, της 13.12.2011 Lakicevic και λοιποί κατά Μαυροβουνίου και Σερβίας, παρ. 61, της 20.3.2012 Ionel Panfile κατά Ρουμανίας, παρ. 16, της 8.10.2013 Da Conceicao Mateus και Santos Januario κατά Πορτογαλίας, παρ. 22, της 15.10.2013 επί του παραδεκτού των προσφυγών των Rimantas Savickas και λοιπών κατά Λιθουανίας, παρ. 91, της 15.4.2014 Stefanetti και λοιποί κατά Ιταλίας, παρ. 52 και 56, της 24.6.2014 επί του παραδεκτού των προσφυγών των Laszlo Markovics και λοιπών κατά Ουγγαρίας, παρ. 35, της 24.7.2014 Marija Bozic κατά Κροατίας, παρ. 48). Το περιθώριο αυτό εκτίμησης είναι ευρύτερο όταν τα επίδικα ζητήματα αφορούν στον καθορισμό προτεραιοτήτων σε σχέση με τη χρήση των περιορισμένων πόρων του Κράτους (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 7.5.2013 επί του παραδεκτού των προσφυγών της Ι. Κουφάκη κατά Ελλάδας και ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδας, παρ. 31). Στο μέτρο δε που ο νομοθέτης δεν υπερβαίνει τα όρια της

ευχέρειάς του, επιλέγοντας ένα μέτρο που μπορεί να θεωρηθεί εύλογο και πρόσφορο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, τυχόν ύπαρξη εναλλακτικών λύσεων δεν καθιστά από μόνη της μη αιτιολογημένη την επέμβαση στο δικαίωμα της περιουσίας, η δε Σύμβαση δεν παρέχει νομική βάση για τον έλεγχο της ορθότητας της επιλογής και του τρόπου άσκησης της σχετικής κυριαρχικής νομοθετικής εξουσίας (βλ. αποφ. ΕΔΔΑ της 24.6.2014 επί του παραδεκτού των προσφυγών των Laszlo Markovics και λοιπών κατά Ουγγαρίας, παρ. 39, της 7.5.2013 επί του παραδεκτού των προσφυγών της I. Κουφάκη κατά Ελλάδας και ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδα, παρ. 48, της 8.10.2013 Da Conceicao Mateus και Santos Januario κατά Πορτογαλίας, παρ. 28). Αποτελεί, πάντως, υπέρβαση της ευχέρειας αυτής όταν οι περιορισμοί ή τα μέτρα που λαμβάνονται θίγουν την ίδια την ουσία και τον πυρήνα του περιουσιακού δικαιώματος (βλ. αποφ. ΕΔΔΑ της 5.9.2017, Fabian κατά Ουγγαρίας, παρ. 65 επ., της 20.3.2012 Ionel Panfile κατά Ρουμανίας, παρ. 15 και 16).

17. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε επέμβαση πρέπει να τελεί σε εύλογη σχέση αναλογικότητας προς τον επιδιωκόμενο με το μέτρο δημόσιο σκοπό (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 5.9.2017, Fabian κατά Ουγγαρίας, παρ. 65, της 30.6.2005, Jahn και λοιποί κατά Γερμανίας, παρ. 115), δεν επιτυγχάνεται δε δίκαιη ισορροπία όταν ο ενδιαφερόμενος υφίσταται ένα προσωπικό και υπερβολικό βάρος (βλ. μεταξύ άλλων αποφ. ΕΔΔΑ της 5.9.2017, Fabian κατά Ουγγαρίας, παρ. 65, της 12.10.2004, Kjartan Ásmundsson, παρ. 45). Κατά τον σχηματισμό της κρίσης σχετικά με το εάν επιβλήθηκε ένα υπερβολικό και δυσανάλογο βάρος, επιβάλλεται να συνεκτιμηθούν α) το πλαίσιο στο οποίο λαμβάνεται το μέτρο και οι βαρύνουσες αρχές που το διέπουν και β) η μορφή, η ένταση και τα κριτήρια της επέμβασης. Όταν, κατόπιν εκτίμησης των κριτηρίων αυτών, διαπιστώνεται ότι η επέμβαση οδηγεί σε προσβολή του πυρήνα της περιουσίας, τότε καταφάσκει και η παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 5.9.2017, Fabian κατά Ουγγαρίας, παρ. 65, της 13.12.2016, Béláné Nagy κατά Ουγγαρίας, παρ. 116 έως 118, της 12.10.2004, Kjartan Ásmundsson, παρ. 39).

18. Περαιτέρω, τυχόν διαφορετική μεταχείριση των προσώπων σχετικά με τα περιουσιακά τους δικαιώματα ελέγχεται ως προς τη συμβατότητά της προς το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, που ορίζει ότι «Η χρήσις των αναγνωριζομένων εν τη παρούση συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος γλώσσης θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως» (για τη συμπληρωματική και αυτόνομη λειτουργία της διάταξης αυτής σε σχέση με τα λοιπά ουσιαστικά δικαιώματα της Σύμβασης, βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 5.9.2017, Fabian κατά Ουγγαρίας, παρ. 112, της 16.3.2010, Carson και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, παρ. 63). Προκειμένου δε να τεθεί ζήτημα παραβίασης του

άρθρου 14 της ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ πρέπει να διαπιστώνεται διαφορετική μεταχείριση προσώπων που τελούν σε ανάλογες ή σε παρόμοιες κατά τα ουσιώδη σημεία τους καταστάσεις (βλ. αποφ. ΕΔΔΑ της 13.7.2010, Clift κατά Ηνωμένου Βασιλείου, παρ. 66), ενώ μία κατ' αρχήν διαπιστωμένη διαφορετική μεταχείριση μεταξύ κατηγοριών ατόμων δεν οδηγεί άνευ ετέρου σε παραβίαση του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης. Ειδικότερα, τέτοια παραβίαση καταφάσκει σε περίπτωση διάκρισης α) λόγω ενός ταυτοτικού χαρακτηριστικού του ατόμου (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 5.9.2017, Fabian κατά Ουγγαρίας, παρ. 113, της 16.3.2010, Carson και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, παρ. 61) ή β) εάν δεν υφίσταται μία αντικειμενική και εύλογη δικαιολόγηση της διακριτικής μεταχείρισης, δηλαδή η διάκριση δεν υπηρετεί έναν νόμιμο και θεμιτό σκοπό ή δεν διαπιστώνεται εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ της διάκρισης ως μέσου και του υπηρετούμενου με αυτήν σκοπού (βλ. αποφ. ΕΔΔΑ της 5.9.2017, Fabian κατά Ουγγαρίας, παρ. 113, της 3.10.2013, Γιαβή κατά Ελλάδας, παρ. 38, της 9.7.2009, Zeïbek κατά Ελλάδας, παρ. 46, της 31.3.2009, Weller κατά Ουγγαρίας, παρ. 27). Ο εθνικός νομοθέτης διαθέτει ένα κατ' αρχήν πεδίο ευχέρειας, προκειμένου να καθορίσει, εάν και σε ποιο βαθμό διαφορές μεταξύ ανάλογων, ως προς άλλα σημεία, καταστάσεων δικαιολογούν διαφορετική μεταχείριση, το δε εύρος του επιτρεπτού κατά τη Σύμβαση περιθωρίου εκτίμησης στην εισαγωγή διακρίσεων συναρτάται με το πλαίσιο στο οποίο αυτή θεσπίζεται και τις ιδιαίτερες περιστάσεις αυτού (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 5.9.2017, Fabian κατά Ουγγαρίας, παρ. 114, της 7.7.2011, Stummer κατά Αυστρίας, παρ. 88). Το πεδίο αυτό είναι ευρύτερο, όταν πρόκειται για τη λήψη μέτρων κοινωνικοοικονομικής στρατηγικής, ως εκ της εγγύτερης γνώσης από τον εθνικό νομοθέτη του δημοσίου συμφέροντος που πρέπει να υπηρετηθεί στο συγκεκριμένο πεδίο, οι σχετικές δε νομοθετικές επιλογές πρέπει κατ' αρχήν να γίνονται σεβαστές και στο πλαίσιο εφαρμογής της Σύμβασης εκτός εάν στερούνται προδήλως λογικής βάσης (βλ. αποφ. ΕΔΔΑ 5.9.2017, Fabian κατά Ουγγαρίας, παρ. 115, της 16.3.2010, Carson και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, παρ. 61).

19. Στο άρθρο 64 του ν.δ/τος 1400/1973 «Περί Καταστάσεων των Αξιωματικών των Ενόπλων Δυνάμεων» (Α' 114), με τον τίτλο «Υποχρεώσεις παραμονής εις το Στράτευμα των μονίμων Αξιωματικών -Υποχρεώσεις των εισερχομένων εις το Σώμα των Αξιωματικών», όπως αυτό αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του ν. 3257/2004 «Ρυθμίσεις θεμάτων προσωπικού των Ενόπλων Δυνάμεων και άλλες διατάξεις» (Α' 143), ορίζονται τα εξής: «1. Οι απόφοιτοι από τα Ανώτατα Στρατιωτικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Σ.Ε.Ι.) και τη Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων (Σ.Σ.Α.Σ.) αξιωματικοί αναλαμβάνουν από την ονομασία τους ως Ανθυπολοχαγών, Σημαιοφόρων ή Ανθυποσημηναγών υποχρέωση παραμονής στις Ένοπλες Δυνάμεις (Ε.Δ.) για χρόνο διπλάσιο των ετών φοίτησής τους, όπως αυτά καθορίζονται από τους Οργανισμούς των Α.Σ.Ε.Ι. και τη

Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων (Σ.Σ.Α.Σ.). ... 6. Αξιωματικοί που λαμβάνουν εκπαιδευτική άδεια για το εσωτερικό ή το εξωτερικό για χρόνο μεγαλύτερο των έξι μηνών αναλαμβάνουν υποχρέωση παραμονής στις Ε.Δ. για χρόνο διπλάσιο του χρόνου της άδειας και των τυχόν παρατάσεων αυτής. 7. Αξιωματικοί του υγειονομικού σώματος, που αποκτούν με μέριμνα της υπηρεσίας εξειδίκευση, αναλαμβάνουν υποχρέωση παραμονής στις Ε.Δ. για πέντε έτη. ...15. Οι υποχρεώσεις που ορίζονται στις παραγράφους 3 έως και 8 υπολογίζονται μετά τη λήξη της εκπαίδευσης που δημιούργησε την υποχρέωση και προστίθενται στην αρχική υποχρέωση των παραγράφων 1 και 2. Ο χρόνος εκπαίδευσης δεν προσμετράται για τη συμπλήρωση της αναλαμβανόμενης υποχρέωσης. 16. Όσοι εξέρχονται από το στράτευμα λόγω παραίτησης ή απόταξης ή λόγω υποβολής ειδικής έκθεσης αποστρατείας, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 10 του Ν. 2439/1996 (ΦΕΚ 219 Α), υποχρεούνται να καταβάλουν υπέρ του Δημοσίου αποζημίωση ίση με το γινόμενο του βασικού μισθού του κατεχόμενου βαθμού επί τους υπολειπόμενους μήνες υποχρέωσης παραμονής στο στράτευμα. Όσοι αποχωρήσουν με αίτησή τους πριν από την εκπλήρωση των ανειλημμένων υποχρεώσεών τους και έχουν εκπαιδευτεί στο εξωτερικό υποχρεούνται να καταβάλουν εκτός από την ανωτέρω αποζημίωση και τη δαπάνη της εκπαίδευσής τους. Η αποζημίωση ή η δαπάνη εκπαίδευσης, κατά περίπτωση, καταλογίζεται και βεβαιώνεται ως δημόσιο έσοδο κατά τις διατάξεις του άρθρου 55 του π.δ. 16/1989 (ΦΕΚ 89 Α). 17. Η προηγούμενη παράγραφος δεν εφαρμόζεται για όσους εξέρχονται για λόγους υγείας».

20. Τέλος, με τον ν. 3883/2010 «Υπηρεσιακή εξέλιξη και ιεραρχία των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων - Θέματα διοίκησης των Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας και συναφείς διατάξεις» (Α' 167), ορίσθηκε στο άρθρο 33 αυτού, με τον τίτλο «Πρώρη έξοδος από το στράτευμα», ότι: «1. Όσοι εξέρχονται από το στράτευμα λόγω παραίτησης ή απόταξης ή λόγω υποβολής ειδικής έκθεσης αποστρατείας υποχρεούνται να καταβάλουν υπέρ του Δημοσίου αποζημίωση ίση με το γινόμενο του συνόλου των εκκαθαρισμένων πραγματικών αποδοχών του κατεχόμενου βαθμού επί τους υπολειπόμενους μήνες υποχρέωσης παραμονής στο στράτευμα, έτσι όπως αυτή καθορίζεται στις διατάξεις του άρθρου 64 του ν.δ. 1400/1973 (ΦΕΚ 114/Α'). Όσοι αποχωρήσουν με αίτησή τους πριν από την εκπλήρωση των ανειλημμένων υποχρεώσεών τους και έχουν εκπαιδευτεί στο εξωτερικό υποχρεούνται να καταβάλουν εκτός από την ανωτέρω αποζημίωση και τη δαπάνη της εκπαίδευσής τους. Η αποζημίωση ή η δαπάνη εκπαίδευσης, κατά περίπτωση, καταλογίζεται και βεβαιώνεται ως δημόσιο έσοδο κατά τις κείμενες διατάξεις. 2. Η προηγούμενη παράγραφος δεν εφαρμόζεται για όσους εξέρχονται για λόγους υγείας, οι οποίοι διαπιστώνονται από την Ανώτατη Υγειονομική κατά Κλάδο Επιτροπή».

21. Από τις ανωτέρω διατάξεις συνάγονται τα εξής: (α) Οι αξιωματικοί που αποφοιτούν, μεταξύ άλλων, από τη Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων

(Σ.Σ.Α.Σ.), αναλαμβάνουν από την ονομασία τους ως Ανθυπολοχαγών, Σημαιοφόρων ή Ανθυποσημηναγών υποχρέωση παραμονής στις Ένοπλες Δυνάμεις για χρόνο διπλάσιο του προβλεπόμενου στον νόμο χρόνου φοίτησής τους στην ως άνω Σχολή, αντί του τριπλάσιου που όριζαν οι προγενέστερες ρυθμίσεις της παραγράφου 1 του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973 πριν από την αντικατάστασή τους με τις διατάξεις του άρθρου 1 του ν. 3257/2004 (βλ. ΕλΣυν Ολ. 1024/2019, 895/2018, 7408/2015). **(β)** Η προβλεπόμενη από τις ως άνω διατάξεις υποχρέωση παραμονής στο στράτευμα συνιστά αντικειμενικό, συναφή και εύλογο περιορισμό του δικαιώματος ελεύθερης επιλογής και άσκησης επαγγέλματος, που δικαιολογείται από την ανάγκη εξασφάλισης στελεχών ορισμένων ειδικοτήτων για τις προασπίζουσες την άμυνα της χώρας Ένοπλες Δυνάμεις. Όσον αφορά δε τους αξιωματικούς Υγειονομικού, ο ως άνω περιορισμός συνιστά μέτρο για την εξασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας των στρατιωτικών νοσηλευτικών ιδρυμάτων και των μονάδων παροχής υπηρεσιών υγείας, προαπαιτούμενος όρος της οποίας είναι ο μακροπρόθεσμος προγραμματισμός των παρεχόμενων υπηρεσιών και η αποτροπή της αποδυνάμωσης αυτών διά της αποχώρησης του απαιτούμενου εξειδικευμένου προσωπικού. **(γ)** Για τους αξιωματικούς του Υγειονομικού Σώματος που εξειδικεύονται με μέριμνα της υπηρεσίας τους, εξακολουθεί να υφίσταται η προβλεπόμενη και από τις προγενέστερες ρυθμίσεις προβλέπεται πρόσθετη υποχρέωση παραμονής στις Ένοπλες Δυνάμεις για πέντε επιπλέον έτη (βλ. ΕλΣυν Ολ. 2117/2021, 2476//2020, 1024/2019, 1738, 1502/2016, 7408, 6452, 4710, 4221, 4218, 3404, 2946, 2918/2015, 2648, 2323/2013), σε περίπτωση δε που αποσταλούν από την υπηρεσία τους ή λάβουν εκπαιδευτική άδεια για εκπαίδευση στο εξωτερικό για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των έξι μηνών, αναλαμβάνουν επιπρόσθετη υποχρέωση παραμονής ίση με το διπλάσιο της διάρκειας της εν λόγω εκπαίδευσής τους. **(δ)** Ως προς τα πέντε αυτά έτη καθώς και ως προς το χρονικό διάστημα της εκπαίδευσης ή της εκπαιδευτικής άδειας στο εσωτερικό ή το εξωτερικό, ορίζεται, ειδικότερα, ότι ο χρόνος της υποχρεωτικής παραμονής υπολογίζεται μετά τη λήξη της εκπαίδευσης που δημιούργησε την υποχρέωση και προστίθενται στην αρχική υποχρέωση των παραγράφων 1 και 2, ήτοι προστίθεται στο διπλάσιο του καθοριζόμενου χρόνου φοίτησης στη ΣΣΑΣ (βλ. ΕλΣυν Ολ. 1502/2016), ενώ ο χρόνος εκπαίδευσης δεν προσμετράται για τη συμπλήρωση της αναλαμβανόμενης υποχρέωσης (βλ. ΕλΣυν Ολ. 1024/2019, 1502/2016). **(ε)** Ειδικότερα, ο χρόνος που διανύεται από τους στρατιωτικούς ιατρούς για την απόκτηση της ειδικότητας δεν συνιστά χρόνο εκπαίδευσης, αλλά χρόνο πραγματικής υπηρεσίας και μάλιστα ανεξαρτήτως εάν ο χρόνος εξειδίκευσης διανύθηκε σε στρατιωτικό νοσοκομείο, σε νοσοκομείο του Ε.Σ.Υ. ή σε άλλα νοσηλευτικά ιδρύματα του εξωτερικού, καθόσον το είδος της εξειδίκευσης του στρατιωτικού γιατρού όσο και ο τρόπος απόκτησής της επιλέγονται από την υπηρεσία και σύμφωνα με τις ανάγκες αυτής (βλ. ΕλΣυν Ολ. 2117/2021, 7408/2015, 3301/2013). Ο χρόνος δε αυτός συνδέεται με την πραγματική παροχή

εργασίας και ως εκ τούτου διαφοροποιείται από τον μη συνδεδεμένο με την εξειδίκευση χρόνο εκπαίδευσης, όπως είναι αυτός που διανύεται στις αμιγώς εκπαιδευτικές δραστηριότητες που αναφέρονται στις παραγράφους 3, 4, 5 και 6 του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973, όπως ισχύει μετά την αντικατάστασή του με το άρθρο 1 του ν. 3257/2004, κατά τη διάρκεια των οποίων οι εν λόγω αξιωματικοί απομακρύνονται πλήρως από τα καθήκοντα του στρατιωτικού ιατρού. Συνεπώς, η ρύθμιση του εδ. β' της παρ. 15 του προαναφερόμενου άρθρου 64, σύμφωνα με την οποία «ο χρόνος εκπαίδευσης δεν προσμετρείται για τη συμπλήρωση της αναλαμβανόμενης υποχρέωσης», αναφέρεται στον χρόνο που διανύεται σε αμιγώς εκπαιδευτικές δραστηριότητες και όχι στον χρόνο απόκτησης της ειδικότητας, ο οποίος, συνακόλουθα, πρέπει να προσμετράται για τον υπολογισμό του πραγματικού χρόνου παραμονής στο στράτευμα. **(στ)** Περαιτέρω, όσον αφορά ειδικότερα τους αξιωματικούς Υγειονομικού που λαμβάνουν εκπαιδευτική άδεια στο εξωτερικό, η υποχρέωση παραμονής τους στο στράτευμα για χρόνο διπλάσιο εκείνου της εκπαίδευσής τους, που προβλέπεται από την παράγραφο 6 του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973, όπως ισχύει, συνιστά θεμιτό περιορισμό του δικαιώματος ελευθερίας επιλογής, άσκησης και αλλαγής επαγγέλματος, διότι αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση σκοπού υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος, που συνίσταται στην αξιοποίηση από τις Ένοπλες Δυνάμεις των αναβαθμισμένων, μετά τη λήξη της εν λόγω εκπαίδευσης, υπηρεσιών τους, έτσι ώστε να διασφαλίζεται επαρκής στελέχωση των στρατιωτικών νοσηλευτικών ιδρυμάτων και των λοιπών μονάδων παροχής υγείας με εξειδικευμένους ιατρούς για μία επαρκή χρονική περίοδο σε σχέση με τις ανάγκες τους, ενώ δεν θίγει τον πυρήνα του ως άνω δικαιώματος, αφού δεν εξικνείται μέχρι την απαγόρευση αποχώρησης από το στράτευμα, όπως ίσχυε υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς, ούτε συνιστά καταναγκαστική εργασία, αφού η μετάβαση των αξιωματικών ιατρών στο εξωτερικό για εκπαίδευση δεν αποτελεί υποχρέωση, αλλά δυνατότητα που παρέχεται σε αυτούς, ενόψει της ιδιότητάς τους και χάρις στην υπηρεσιακή τους σχέση, προς τον σκοπό επαύξησης της επιστημονικής και επαγγελματικής τους κατάρτισης επ' ωφελεία πρωτίστως των Ενόπλων Δυνάμεων. **(ζ)** Εξάλλου, ο μη συνυπολογισμός του χρόνου της εκπαίδευσης στο εξωτερικό για τη συμπλήρωση του υποχρεωτικού χρόνου παραμονής των αξιωματικών ιατρών στο στράτευμα, με δεδομένο ότι κατά τον χρόνο αυτόν οι ανωτέρω δεν προσφέρουν υπηρεσίες στις Ένοπλες Δυνάμεις, αποτελεί εύλογο, αναγκαίο και πρόσφορο περιορισμό του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας των αξιωματικών και της ελευθερίας τους για επιλογή του επαγγέλματός τους για την επίτευξη του προαναφερόμενου σκοπού δημοσίου συμφέροντος που διώκεται να εξυπηρετηθεί με τη ρύθμιση αυτή. Συνακόλουθα, οι διατάξεις του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973, όπως ισχύουν, οι οποίες προβλέπουν αφενός υποχρέωση παραμονής των αξιωματικών ιατρών για χρόνο διπλάσιο εκείνου της εκπαίδευσής τους στο εξωτερικό και μη προσμέτρηση του ως άνω διανυθέντος χρόνου για τη

συμπλήρωση της αναλαμβανόμενης υποχρέωσης παραμονής στο στράτευμα και αφετέρου υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης με βάση τον υπολειπόμενο χρόνο, σε περίπτωση πρόωρης αποχώρησης, δεν θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (άρθρο 2 παρ. 1 Συντ.), ούτε αντιβαίνουν στις συνταγματικές αρχές της ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1 Συντ.), της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Συντ.), της απαγόρευσης άσκησης αναγκαστικής εργασίας (άρθρο 22 παρ. 4 Συντ.) και της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 Συντ.), καθώς και προς τις υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις των άρθρων 4 παρ. 2 της ΕΣΔΑ και 1 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη περί απαγόρευσης της αναγκαστικής εργασίας και περί προστασίας του δικαιώματος ελεύθερης επιλογής και αλλαγής επαγγέλματος (βλ. ΕΔΔΑ, Πιερράκος κατά Ελλάδος, απόφ. της 16.5.2020, ΕλΣυν Ολ. 1024/2019). **(η)** Περαιτέρω, οι αξιωματικοί, μετά την τροποποίηση της παρ. 17 του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973 με τις διατάξεις του άρθρου 1 του ν. 3257/2004 και σε αντίθεση με τα διαλαμβανόμενα στις προϊσχύουσες ρυθμίσεις του οικείου ν.δ/τος, δύνανται να παραιτηθούν πριν από τη συμπλήρωση του χρόνου υποχρεωτικής παραμονής τους σ' αυτές (βλ. ΕλΣυν Ολ. 1024/2019, 7408/2015).

(θ) Στην περίπτωση αυτή, με εξαίρεση όσους εξέρχονται για λόγους υγείας, υποχρεούνται να καταβάλουν αποζημίωση υπέρ του Δημοσίου, η οποία, υπό το καθεστώς ισχύος του ν. 3883/2010, ήτοι από τις 24.9.2010 και εφεξής (βλ. άρθρο 91 αυτού), ισούται με το γινόμενο του συνόλου των εκκαθαρισμένων πραγματικών αποδοχών του βαθμού που κατέχουν επί τον αριθμό των υπολειπόμενων μηνών υποχρεωτικής παραμονής τους στο στράτευμα, καταλογίζονται δε για τον λόγο αυτό με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Άμυνας ή του εξουσιοδοτηθέντος από αυτόν οργάνου, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 92 παρ. 1 και 89 παρ. 2 του ν.δ/τος 721/1970. **(ι)** Η ως άνω διάταξη του άρθρου 33 του ν. 3883/2010, με την οποία θεσπίζεται ένα δυσμενέστερο, σε σχέση με το προϊσχύον, καθεστώς ως προς τον τρόπο υπολογισμού της οφειλόμενης από τους πρόωγως αποχωρούντες στρατιωτικούς αποζημίωσης, καθόσον διευρύνεται η βάση υπολογισμού της (κατά τις προϊσχύουσες διατάξεις της παραγρ. 16 εδάφ. α' του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973 η αποζημίωση ήταν ίση με το γινόμενο του βασικού μισθού του βαθμού που κατείχαν κατά τον χρόνο εξόδου τους από την Υπηρεσία επί τον αριθμό των υπολειπόμενων μηνών της υποχρεωτικής παραμονής τους), ερμηνευόμενη σύμφωνα με τις συνταγματικές αρχές της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της αναλογικότητας, έχει την έννοια ότι εφαρμόζεται μόνο στις περιπτώσεις των στρατιωτικών που παραιτήθηκαν μετά την έναρξη ισχύος της (24.9.2010), ενόψει και της μη πρόβλεψης σχετικών μεταβατικών ρυθμίσεων (βλ. ΕλΣυν Ολ. 352/2021, 734/2020). **(ια)** Εξάλλου, η υποχρέωση καταβολής της αποζημίωσης δεν συνιστά ποινή ή εν γένει κύρωση επιβαλλόμενη σε βάρος του παραιτούμενου στρατιωτικού, καθόσον η θέσπιση της υποχρέωσης αυτής δεν έχει σκοπό τιμωρητικό ή αποτρεπτικό ή σκοπό παραδειγματισμού, αλλά ο χαρακτήρας της είναι σαφώς αποκαταστατικός της οικονομικής επιβάρυνσης που προκύπτει για

το Δημόσιο από τη μη τήρηση της υποχρέωσης που είχε αναλάβει έναντι αυτού ο παραιτούμενος, να παραμείνει στο στράτευμα παρέχων τις υπηρεσίες του, ως οικονομικό αντιστάθμισμα της επένδυσης του Δημοσίου στο πρόσωπό του, προς παραγωγή εξειδικευμένου στρατιωτικού που, αν εκλείψει, η αντικατάστασή του είναι δυσχερής. Και ναι μεν η εν λόγω υποχρέωση μπορεί να λειτουργεί και ως αντικίνητρο, αποτρέποντας την πρόωγη αποχώρηση των στρατιωτικών από το στράτευμα, τούτο όμως αποτελεί απώτερη συνέπεια της θέσπισής της που δεν αλλοιώνει τον κατά τα ανωτέρω χαρακτήρα της (ΕλΣυν Ολ. 1425/2019, 1391/2018, 1139/2017). **(ιβ)** Περαιτέρω, η επιβολή υποχρέωσης αποζημίωσης σε περίπτωση πρόωγης αποχώρησης στρατιωτικού συνιστά μεν επέμβαση σε στοιχείο της περιουσίας του, η οποία όμως αποσκοπεί, σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, στην εξυπηρέτηση θεμιτού σκοπού δημοσίου συμφέροντος, ενώ με τη θέσπισή της δεν διαταράσσεται η δίκαιη ισορροπία μεταξύ της απαίτησης σεβασμού της περιουσίας του καταλογιζόμενου και του σκοπού δημοσίου συμφέροντος που υπηρετεί η σχετική διάταξη, αφού η πρόβλεψη μιας τέτοιας υποχρέωσης συνιστά πρόσφορο και αναγκαίο περιορισμό περιουσιακού δικαιώματος, τελεί δε σε σχέση αναλογίας με τον επιδιωκόμενο σκοπό, εν όψει και του ότι στοχεύει σε επιστροφή των εξόδων, στα οποία υποβλήθηκε το Δημόσιο για να τον εκπαιδεύσει, ενώ συγχρόνως του χορηγούσε μισθό και προνόμια κοινωνικής ασφάλισης (ΕΔΔΑ Χίτος κατά Ελλάδας, απόφ. της 12.5.2015, σκ. 94). Συνεπώς, εν όψει του προεκτεθέντος αποκαταστατικού χαρακτήρα της αποζημίωσης, η επιβολή της δεν αντίκειται στις διατάξεις του άρθρου 1 του (πρώτου) Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, που αποσκοπούν στην προστασία της περιουσίας του ατόμου ανεξάρτητα από διακρίσεις (ΕλΣυν Ολ. 7408/2015, 3655, 3301, 4687/2013). Συναφώς, με τις επίμαχες ρυθμίσεις δεν θίγεται η αξία του ανθρώπου, καθόσον ούτε οι δικαιολογημένοι περιορισμοί της επαγγελματικής ελευθερίας, ούτε η αποκατάσταση δαπανών θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (ΕλΣυν Ολ. 2143/2017, 3655/2013).

22. Στην υπό κρίση υπόθεση, το Τμήμα, κατά την ανέλεγκτη περί τα πράγματα κρίση του, δέχθηκε τα ακόλουθα: Ο εκκαλόν αποφοίτησε από το Ιατρικό Τμήμα της Σ.Σ.Α.Σ. και ονομάστηκε Ανθυπολοχαγός του Υγειονομικού Σώματος στις 16.9.1998. Στη συνέχεια, ξεκίνησε την ειδίκευσή του, με μέριμνα της υπηρεσίας, η οποία διήρκεσε από 10.12.2001 έως 1.1.2008, όπως προκύπτει από το προσκομισθέν από 15.3.2019 φύλλο μητρώου αξιωματικού και τις προσκομιζόμενες βεβαιώσεις των νοσηλευτικών ιδρυμάτων 401 Γενικού Στρατιωτικού Νοσοκομείου Αθηνών και Πανεπιστημιακού Γενικού Νοσοκομείου Λάρισας, μετά την ολοκλήρωση της οποίας έλαβε τον τίτλο της ιατρικής ειδικότητας της Ορθοπεδικής. Κατά το χρονικό διάστημα από 31.8.2012 έως 1.9.2015 (αρχικά για χρονικό διάστημα δύο ετών από 31.8.2012 μέχρι 1.9.2014 και στη συνέχεια, λόγω ετήσιας παράτασης της εκπαιδευτικής του άδειας, για το χρονικό διάστημα από 2.9.2014 μέχρι 1.9.2015) μετεκπαιδεύθηκε στην

«Ορθοπαιδική Τραυματολογία», με μέριμνα της Υπηρεσίας και δικά του έξοδα, στη Στις 11.9.2015 υπέβαλε αίτηση παραίτησης προς τον Πρόεδρο Πρωτοδικών για να συμμετάσχει στις βουλευτικές εκλογές της 20ης Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους και τέθηκε σε αποστρατεία με τον βαθμό του Ταγματάρχη με το από 27.1.2016 προεδρικό διάταγμα (.....), της αποστρατείας του λογιζόμενης από 11.9.2015. Σύμφωνα με το έγγραφο του Γενικού Επιτελείου Στρατού (ΓΕΣ), η συνολική υποχρέωση παραμονής του στο στράτευμα προσδιορίστηκε σε 23 έτη (12 έτη λόγω της αρχικής φοίτησης στη Σ.Σ.Α.Σ., συν 5 έτη λόγω της μεταγενέστερης απόκτησης ειδικότητας και επιπλέον 6 έτη λόγω μετεκπαίδευσής του στη από 31.8.2012 μέχρι και 1.9.2015), από τα οποία εκπλήρωσε συνολικά 7 έτη, 11 μήνες και 1 ημέρα, ενώ ο υπολειπόμενος χρόνος παραμονής του στο στράτευμα για τον υπολογισμό της οφειλόμενης αποζημίωσης στο Δημόσιο, λόγω πρόωρης αποχώρησης, προσδιορίστηκε σε 15 έτη και 29 ημέρες, χωρίς στο χρόνο παραμονής του στο στράτευμα να προσμετρηθεί ο χρόνος απόκτησης της ιατρικής ειδικότητας. Στη συνέχεια εκδόθηκε η προσβαλλόμενη πράξη, με την οποία καταλογίστηκε σε βάρος του, ως οφειλόμενη στο Δημόσιο αποζημίωση, το ποσό των 319.925,54 ευρώ, το οποίο αντιστοιχεί στο γινόμενο των πραγματικών εκκαθαρισμένων αποδοχών που ελάμβανε κατά την έξοδό του (βλ. σχετ. το από έγγραφο του Οικονομικού και Λογιστικού Κέντρου Στρατού) από την ενεργό υπηρεσία επί τον υπολειπόμενο, κατά τους ως άνω υπολογισμούς του ΓΕΣ, χρόνο υποχρεωτικής παραμονής του ανερχόμενο σε 180 μήνες και 29 ημέρες ($1.767,87 \text{ ευρώ} \times 180 \text{ μήνες} = 318.216,60 + 1.708,94 \text{ ευρώ} (29/30) = 319.925,54 \text{ ευρώ}$).

23. Με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση το δικάσαν Τμήμα δέχτηκε ότι για τον υπολογισμό του συνολικού χρόνου της πραγματικής υπηρεσίας του αναιρεσείοντος έπρεπε να ληφθεί υπόψη και ο χρόνος της εξειδίκευσης αυτού. Με βάση δε την παραδοχή αυτή έκρινε ότι δεδομένου ότι ο ήδη αναιρεσείων είχε αναλάβει συνολική υποχρέωση παραμονής στο στράτευμα 23 ετών (12 έτη, λόγω της αρχικής φοίτησής του στη Σ.Σ.Α.Σ., συν 5 έτη, λόγω της μεταγενέστερης εξειδίκευσής του για την απόκτηση της ιατρικής ειδικότητας και επιπλέον 6 έτη, λόγω της μετεκπαίδευσής του στη κατά την τριετία από 31.8.2012 μέχρι και 1.9.2015), μετά τον συνυπολογισμό στον χρόνο πραγματικής υπηρεσίας του, όπως προσδιορίστηκε στο έγγραφο του ΓΕΣ, και του προαναφερόμενου χρόνου εξειδίκευσής του, αυτός εν τέλει παρέμεινε στο στράτευμα συνολικά για χρονικό διάστημα 13 ετών, 11 μηνών και 24 ημερών (από 16.9.1998 μέχρι και 31.8.2012 και από 2.9.2015 μέχρι και 10.9.2015), το οποίο υπολείπεται του συνολικού ως άνω χρόνου υποχρεωτικής παραμονής κατά 9 έτη και 6 ημέρες (108 μήνες και 6 ημέρες). Επομένως, το καταλογιστέο σε βάρος του ανωτέρω ποσό αντιστοιχεί στο γινόμενο των εκκαθαρισμένων πραγματικών αποδοχών του κατεχόμενου βαθμού κατά την έξοδό του από την ενεργό υπηρεσία επί το ως άνω υπολειπόμενο χρονικό διάστημα υποχρεωτικής παραμονής του σ' αυτήν, δηλαδή στο ποσό των 191.283,53 ευρώ [$190.929,96 (1.767,87 \text{ ευρώ εκκαθαρισμένες πραγματικές$

αποδοχές του κατεχόμενου βαθμού X 108 υπολειπόμενους μήνες) + 353,57 ευρώ (1.767,87 ευρώ X 6/30) = 191.283,53], περιόρισε δε το ποσό του καταλογισμού σε 191.283,53 ευρώ.

24. Με την πρώτο λόγο της κρινόμενης αίτησης προβάλλεται ότι κατ' εσφαλμένη ερμηνεία και πλημμελή εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973, όπως ίσχυαν, ερμηνευόμενων σε συνδυασμό με την αρχή της αναλογικότητας, το δικάσαν Τμήμα απέρριψε τον λόγο έφεσης ότι έπρεπε να προσμετρηθεί στην πραγματική στρατιωτική του υπηρεσία και ο χρόνος της μετεκπαίδευσής του, καθόσον, όπως ισχυρίζεται ο αναιρεσείων, και ο χρόνος αυτός αποτελεί χρόνο εξειδίκευσης που πρέπει να αντιμετωπίζεται ομοιόμορφα με την κτήση ειδικότητας του στρατιωτικού ιατρού. Ο λόγος αυτός πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος, διότι ως χρόνος εξειδίκευσης, κατά την έννοια της διάταξης της παρ. 7 του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973, ο οποίος συνιστά, σύμφωνα με όσα έγιναν δεκτά στη σκέψη 21(ε) της παρούσας, χρόνο πραγματικής υπηρεσίας, νοείται αποκλειστικά και μόνον ο χρόνος απόκτησης από τον στρατιωτικό ιατρό της βασικής ειδικότητας, από την οποία και ευλόγως απορρέει πρόσθετη υποχρέωση παραμονής στο στράτευμα πέντε ετών, ενώ ο πέραν αυτής χρόνος μετεκπαίδευσης στο εξωτερικό, ενόψει του ότι δεν συνιστά αναγκαίο στάδιο για την ολοκλήρωση της διαδικασίας απόκτησης ειδικότητας, αλλά συμπληρωματική ειδική εκπαίδευση σε επιμέρους τομείς της ήδη αποκτηθείσας ειδικότητας, συνιστά αμιγώς χρόνο εκπαίδευσης, κατά τον οποίο απομακρύνεται από τα στρατιωτικά του καθήκοντα στις υγειονομικές μονάδες των Ενόπλων Δυνάμεων ως ειδικευμένου πλέον ιατρού. Ενόψει αυτών, εφόσον απόκτηση ειδικότητας και μετεκπαίδευση, έστω και αν αφορούν στο ίδιο επιστημονικό-ιατρικό αντικείμενο, δεν αποτελούν ταυτόσημες, ως προς τη νομική αξιολόγησή τους, έννοιες, όπως εσφαλμένα υπολαμβάνει ο αναιρεσείων, ορθώς με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση δεν υπολογίστηκε ως χρόνος πραγματικής υπηρεσίας του αναιρεσείοντος το χρονικό διάστημα κατά το οποίο αυτός μετεκπαιδεύτηκε στη, κατ' εφαρμογή του άρθρου 64 παρ. 15 εδ. β' του ν.δ/τος 1400/1973, όπως ισχύει, στο οποίο ρητώς ορίζεται ότι ο χρόνος εκπαίδευσης δεν προσμετράται για τη συμπλήρωση της αναλαμβανόμενης υποχρέωσης παραμονής. Τούτο δε, ενόψει και του ότι, σύμφωνα με όσα έγιναν δεκτά στις σκέψεις 21 (στ) και 21 (ζ) της παρούσας, ο μη συνυπολογισμός κατά τα ανωτέρω του διανυθέντος χρόνου εκπαίδευσης στον χρόνο πραγματικής υπηρεσίας του προώρως αποχωρήσαντος στρατιωτικού δεν τελούν σε αντίθεση με το Σύνταγμα (άρθρα 2 παρ. 1, άρθρο 4 παρ. 1, 5 παρ. 1, 22 παρ. 4 και 25 παρ. 1δ), ούτε στις υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις των άρθρων 4 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, καθώς και 1 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, καθόσον συνιστά θεμιτό περιορισμό του δικαιώματός του για ελεύθερη επιλογή, άσκηση και αλλαγή επαγγέλματος, που τελεί σε δίκαιη σχέση αναλογίας με τον σκοπό υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος που εξυπηρετεί η εν λόγω ρύθμιση, ήτοι την παραμονή των εκπαιδευμένων με μέριμνα των Ενόπλων

Δυνάμεων αξιωματικών στις τάξεις τους για χρονικό διάστημα τέτοιο που να διασφαλίζεται η συνεχής στελέχωσή τους με εξειδικευμένους στρατιωτικούς ιατρούς. Τούτο δε ισχύει, κατά κύριο λόγο, στην περίπτωση της εκπαιδευτικής άδειας, η οποία λαμβάνεται κατόπιν πρωτοβουλίας του ίδιου του αξιωματικού, κατ' ενάσκηση της σχετικής δυνατότητας που του παρέχει η νομοθεσία για την επιστημονική και, κατ' επέκταση, επαγγελματική αναβάθμισή του.

25. Με τον δεύτερο λόγο της κρινόμενης αίτησης προβάλλεται ότι κατ' εσφαλμένη ερμηνεία και πλημμελή εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας το δικάσαν Τμήμα απέρριψε ως αβάσιμο τον λόγο έφεσης ότι το ποσό της αποζημίωσης που καταλογίσθηκε σε βάρος του αναιρεσείοντος δεν τελεί σε εύλογη αναλογία με τις δαπάνες του Δημοσίου για την εκπαίδευσή του, αφού το κόστος εκπαίδευσης ενός αξιωματικού – υγειονομικού της ΣΣΑΣ, σύμφωνα με το έγγραφο της Διεύθυνσης Οικονομικού 5α του ΓΕΣ (Παράρτημα «Α»), που ο ήδη αναιρεσείων προσκόμισε ενώπιον του Τμήματος, ανέρχεται σε 31.195,89 ευρώ. Ο λόγος αυτός είναι απορριπτέος ως αβάσιμος. Και τούτο, διότι, όπως εκτέθηκε στις σκέψεις 21 (ια) και 21 (ιβ) της παρούσας, η προβλεπόμενη στις διατάξεις της παρ. 16 του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973, σε συνδυασμό με την παράγραφο 1 του άρθρου 33 του ν. 3883/2010, υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης, η οποία βαρύνει όλους τους προώρως, για οποιαδήποτε αιτία και με δική τους ευθύνη, αποχωρούντες, πλην των αποδεδειγμένα εξερχομένων για λόγους υγείας, συνιστά αντιστάθμισμα για την αποκατάσταση της οικονομικής επιβάρυνσης που συνεπάγεται για το Δημόσιο η απώλεια εξειδικευμένου προσωπικού παραχθέντος με δαπάνες του Δημοσίου, προκειμένου να καλύψει ανάγκες του Κράτους συναφείς με την εθνική άμυνα. Στην οικονομική δε αυτή επιβάρυνση περιλαμβάνονται αφενός οι άμεσες δαπάνες, στις οποίες υποβλήθηκε το Δημόσιο κατά τη φοίτηση των στρατιωτικών (σίτιση, ένδυση, καταβολή χρηματικού βοηθήματος κ.λπ.), και το έμμεσο διοικητικό κόστος για την ομαλή λειτουργία των εν λόγω στρατιωτικών σχολών (στέγαση, θέρμανση, εξοπλισμός, μισθοί προσωπικού κ.λπ.) και αφετέρου οι δαπάνες που προκύπτουν για την κάλυψη του άμεσου και έμμεσου λειτουργικού κόστους που συνεπάγεται η αποχώρησή του (αύξηση λειτουργικού κόστους για την κάλυψη των αναγκών οι οποίες προορίζονταν να καλυφθούν από τον αποχωρούντα), ενώ αποκαθίσταται και το προσδοκώμενο κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων όφελος από την παροχή των υπηρεσιών του, το οποίο πλέον αποκομίζει αποκλειστικά ο προώρως αποχωρήσας και το οποίο αντιστοιχεί στην αξία των υπηρεσιών που αποστερήθηκε το Δημόσιο για όλο το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο ήταν υποχρεωτική η παραμονή του (διαφυγόν κέρδος). Άλλωστε, το ποσό της αποζημίωσης που οφείλεται δεν είναι το ίδιο σε κάθε περίπτωση, αλλά υπολογίζεται με βάση αντικειμενικά κριτήρια (υπολειπόμενα έτη, αποδοχές) που τελούν σε συνάρτηση με το αντικείμενο της ρύθμισης και οδηγούν, κατά την εφαρμογή τους, σε αναλογική μείωση του οφειλόμενου ποσού. Η νεότερη δε ρύθμιση (άρθρο 33 του

ν. 3833/2010), σύμφωνα με την οποία ως βάση υπολογισμού της αποζημίωσης λαμβάνεται το σύνολο των εκκαθαρισμένων πραγματικών αποδοχών του κατεχόμενου βαθμού των εξερχομένων από το στράτευμα, αν και επαχθέστερη από την προηγούμενη, δικαιολογείται από τον επιδιωκόμενο σκοπό της αποκατάστασης της ζημίας του Δημοσίου λόγω της πρόωρης αποχώρησης αξιωματικών, η οποία, υπό το προηγούμενο καθεστώς που λάμβανε ως βάση υπολογισμού μόνο τον βασικό μισθό του κατεχόμενου βαθμού του αποχωρούντος, δεν μπορούσε να επιτευχθεί, ενόψει του μικρού σχετικά ποσοστού επί του συνόλου των πραγματικών αποδοχών, στο οποίο αντιστοιχεί ο βασικός μισθός (ΕλΣυν Ολ. 546, 547/2022)

26. Περαιτέρω, ο καθορισμός του τρόπου υπολογισμού της αποζημίωσης ευθέως από το νόμο, χωρίς να καταλείπεται στη διοίκηση η ευχέρεια να λάβει υπόψη της το πραγματικό κόστος, καθ' έκαστον καταλογιζόμενο, δεν αντίκειται στην αρχή της αναλογικότητας ή σε άλλη εν γένει υπερνομοθετικής ισχύος αρχή, δεδομένου ότι ο κοινός νομοθέτης, προς θεραπεία της αρχής της ασφάλειας του δικαίου και αποφυγή αυθαιρεσιών ή υπερβολικών δικαστικών διενέξεων, δύναται, ύστερα από στάθμιση στο δικό του επίπεδο των θεμιτών συμφερόντων που πρέπει να τελούν σε δίκαιη ισορροπία, να θέσει προς ρύθμιση της βιοτικής σχέσης που έχει ανάγκη της επέμβασής του, γενικούς και αφηρημένους κανόνες άμεσης εφαρμογής, οι οποίοι, για τους λόγους που μόλις εκτέθηκαν, δεν καταλείπουν έδαφος περαιτέρω σταθμίσεων εκ μέρους των οργάνων που καλούνται να τους εφαρμόσουν. Εφόσον δε, όπως έγινε δεκτό εν προκειμένω, η στάθμιση στο νομοθετικό επίπεδο κρίνεται εύλογη, δεν τίθεται ζήτημα συνταγματικότητας εκ της ευθείας εφαρμογής του κανόνα που προέκυψε από τη στάθμιση αυτή σε συγκεκριμένη, εξατομικευμένη περίπτωση, ενώ ορίζεται ρητά στον νόμο ότι δεν καταλογίζεται όποιος εξέρχεται για λόγους υγείας (ΕλΣυν Ολ. 546, 547/2022).

27. Εξάλλου, στο πλαίσιο ερμηνείας των συρρεουσών με τη διάταξη του άρθρου 22 παρ. 4 του Συντάγματος περί απαγόρευσης της αναγκαστικής εργασίας διατάξεων α) του άρθρου 1 και 2 παρ. 1 της ΔΣΕ 29, η οικεία Επιτροπή Εμπειρογνομόνων κατά τις διαπιστώσεις της κατόπιν απευθείας αιτήματος προς την Ελληνική Δημοκρατία να διευκρινίσει τους όρους του συστήματος εξαγοράς του ν.δ/τος 1400/1973, δεν διαπίστωσε συστημική αντίθεση των σχετικών διατάξεων και δεν προχώρησε σε περαιτέρω παρατήρηση, β) του άρθρου 1 παρ. 2 του ΕΚΧ, η Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων δεν διαπίστωσε κατ' αρχήν αντίθεση του συνολικού χρόνου παραμονής των 17 ετών (12 έτη λόγω βασικής ιατρικής εκπαίδευσης +5 έτη λόγω ειδικότητας) προς τις απαιτήσεις του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και γ) του άρθρου 4 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ σε υποθέσεις στρατιωτικών ιατρών δεν διαπίστωσε κατ' αρχήν αντίθεση προς τις ανωτέρω διατάξεις της Σύμβασης (βλ. αποφ. ΕΔΔΑ της 4.2.2016 Λαζαρίδης κατά

Ελλάδας, της 4.6.2015 Χίτος κατά Ελλάδα, της 16.5.2020, Πιερράκος κατά Ελλάδα).

28. Κατά την ειδικότερη γνώμη της Αντιπροέδρου Άννας Λιγωμένου και των Συμβούλων Ευφροσύνης Παπαθεοδώρου και Γρηγορίου Βαλληνδρά, κατά τον δικαστικό έλεγχο της συμβατότητας ή μη του επίδικου διοικητικού μέτρου προς τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, και συναφώς της τήρησης ή μη της επιβαλλόμενης από τις υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις των άρθρων 4 παρ. 2 της Ε.Σ.Δ.Α. και 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αυτής δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων του καταλογιζόμενου και του δημοσίου συμφέροντος που υπηρετούν οι σχετικές διατάξεις, δεν αρκεί μία γενική και αφηρημένη (in abstracto) κρίση σε επίπεδο νομοθετικής ρύθμισης. Αντιθέτως, και υπό το φως των δικονομικών εγγυήσεων των άρθρων 20 παρ. 1 του Συντάγματος και 6 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α., που κατοχυρώνουν το δικαίωμα πλήρους και αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, απαιτείται, σε τελευταίο στάδιο, αιτιολογημένη κάθε φορά (in concreto) κρίση σχετικά με το εάν το ποσό που καταλογίζεται εις βάρος του αποχωρούντος στρατιωτικού, με βάση το ως άνω, συμβατό κατ' αρχήν με το Σύνταγμα, την Ε.Σ.Δ.Α., την Δ.Σ.Ε. 29 και τον Ε.Κ.Χ., αντικειμενικό σύστημα υπολογισμού της σχετικής αποζημίωσης, τελεί σε εύλογη σχέση με την ωφέλεια του ανωτέρω από τη φοίτησή του στη Στρατιωτική Σχολή, την ολοκλήρωση της ειδικότητάς του και την εν γένει υπηρεσία του στο Σώμα, αλλά και την πρόωρη αποχώρησή του από αυτό, σε συνάρτηση και με την προσωπική και οικονομική του κατάσταση, καθώς και τυχόν άλλες κρίσιμες περιστάσεις της επίδικης υπόθεσης, έτσι ώστε να διασφαλίζεται ότι δεν επιβάλλεται σε αυτόν ένα δυσανάλογο βάρος (πρβλ. αποφ. Ε.Δ.Δ.Α. της 4.2.2016 Λαζαρίδης κατά Ελλάδα, σκ. 17 επ., της 4.6.2015 Χίτος κατά Ελλάδα, σκ. 101 επ., της 16.5.2020, Πιερράκος κατά Ελλάδα, σκ. 22 επ.). Στην προκειμένη περίπτωση, από την παραδεκτή επισκόπηση των διαδικαστικών εγγράφων της ουσίας δεν προκύπτει ότι ο ήδη αναιρεσείων προέβαλε ενώπιον του Τμήματος ειδικούς ισχυρισμούς σχετικώς με το ότι το ύψος των ωφελημάτων που αποκόμισε από την εκπαίδευση και εξειδίκευσή του, καθώς και την εν γένει θητεία του στο Σώμα, αλλά και την πρόωρη αποχώρησή του από αυτό, ήταν δυσανάλογα χαμηλότερο από το ύψος του καταλογισμού, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά την αφαίρεση του αναλογούντος στη διάρκεια της εξειδίκευσης ποσού, ούτε ισχυρισμούς αφορώντες στην ιδιαίτερη προσωπική ή οικονομική του κατάσταση ή άλλες κρίσιμες περιστάσεις, ώστε να δύναται να θεωρηθεί ότι διαταράσσεται εν προκειμένω η δίκαιη ισορροπία μεταξύ του επιβαλλόμενου μέτρου και των ατομικών του δικαιωμάτων. Ενόψει αυτών, ο ως άνω λόγος αναίρεσης είναι απορριπτέος ως αβάσιμος για τον πρόσθετο λόγο ότι δεν προβάλλεται, ούτε προκύπτει μια τόσο πρόδηλη ιδιαιτερότητα της επίδικης περίπτωσης, που να την περιάγει εκτός του πλαισίου του εύλογου κατά τα ήδη γενόμενα δεκτά χαρακτήρα των σταθμίσεων στις οποίες προέβη ο νομοθέτης κατά

τη θέσπιση της εφαρμοσθείσας διάταξης (πρβλ. ΕλΣυν Ολ. 547, 546/2022, 736/2020).

29. Μειοψήφησε η Σύμβουλος Βασιλική Σοφιανού, η οποία διατύπωσε την ακόλουθη γνώμη: **29.1** Με τις διατάξεις του άρθρου 64 του ν.δ/τος 1400/1973, όπως αυτές ισχύουν μετά την τροποποίησή τους με τις διατάξεις του άρθρου 1 του ν. 3254/2007, θεσπίζεται ένα κατ' αρχήν συμβατό με το Σύνταγμα, την ΕΣΔΑ, την ΔΣΕ 29 και τον ΕΚΧ σύστημα εξαγοράς του υπολειπόμενου χρόνου υποχρεωτικής παραμονής στο στράτευμα, σύμφωνα με πάγια νομολογία της Ολομέλειας του παρόντος Δικαστηρίου, του ΕΔΔΑ (βλ. ΕΔΔΑ αποφ. της 4.2.2016 Λαζαρίδης κατά Ελλάδας, της 4.6.2015 Χίτος κατά Ελλάδας, της 16.5.2020, Πιερράκος κατά Ελλάδας, με τις οποίες κρίθηκε συμβατό το σύστημα στρατιωτικών ιατρών που παραιτήθηκαν μετά την ειδικότητα, ο τελευταίος και μετά την μετεκπαίδευση) και σύμφωνα με τα πορίσματα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων της ΔΟΕ και τις αποφάσεις της Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του ΕΚΧ, με την επιφύλαξη, πάντως, τόσο του ΕΔΔΑ όσο και των άλλων δύο διεθνών οργάνων της σε κάθε περίπτωση τήρησης μίας εύλογης αναλογίας μεταξύ της αποζημίωσης που καλείται να καταβάλει ο προώρως αποχωρών στρατιωτικός ιατρός και των δαπανών του Δημοσίου για τη βασική του εκπαίδευση και την εξειδίκευση. **29.2** Στο πλαίσιο του σχετικού περιθωρίου εκτίμησης του νομοθέτη, η αποζημίωση υπολογίζεται διαχρονικά κατά τρόπο αντικειμενικό, με κατ' αρχήν πρόσφορα, κατάλληλα και εύλογα κριτήρια, που συνίστανται αφενός στη βαθμολογική και μισθολογική κατάσταση του αποχωρούντος κατά τον χρόνο αποχώρησής του από την υπηρεσία, μέγεθος που καταδεικνύει το status του αξιωματικού που θα κληθεί να αντικαταστήσει σε βάθος χρόνου το κράτος ως εκ της πρόωρης αποχώρησης του στρατιωτικού ιατρού από το στράτευμα και αφετέρου στον υπολειπόμενο χρόνο παραμονής κατά τον οποίο διαψεύσθηκε η προσδοκία απόδοσης της επένδυσης του Δημοσίου σε εκπαίδευση και εξειδίκευση. Ειδικότερα, η αποζημίωση υπολογιζόταν αρχικά με τον βασικό μισθό του κατεχόμενου βαθμού κατά τον χρόνο αποχώρησης του στρατιωτικού ιατρού από την υπηρεσία και ήδη, μετά τη θέση σε ισχύ του άρθρου 33 του ν. 3883/2010, με τη διευρυμένη βάση των πραγματικών εκκαθαρισμένων αποδοχών του βαθμού που κατέχει ο στρατιωτικός κατά τον χρόνο εξόδου του, αφαιρουμένων των παροχών που δεν συνδέονται με την άσκηση των καθηκόντων του αλλά με την προσωπική, οικογενειακή του κατάσταση. Κατά τον τρόπο, όμως, αυτό μεταβλήθηκε σε βάρος των προώρως αποχωρούντων αξιωματικών η ισορροπία της καταβλητέας αποζημίωσης με τις δαπάνες, χωρίς να αιτιολογηθεί και να τεκμηριωθεί, από τις σχετικές προπαρασκευαστικές εργασίες του νόμου (πρβλ. ΕλΣυν Ολ. 1277, 32/2018, 244/2017), η τυχόν αύξηση του μεγέθους που καλείται να αντισταθμίσει η αποζημίωση, ήτοι των πραγματικών δαπανών του Δημοσίου ή των ωφελημάτων που αντλεί από την εκπαίδευσή του ο προώρως αποχωρών στρατιωτικός ιατρός, ενόψει και της κατά τον χρόνο εκείνο ενσκύψασας δημοσιονομικής κρίσης, η

έλλειψη δε αυτή επιβάλλει με μεγαλύτερη ένταση την ουσιαστική εξέταση της in concreto τήρησης της δίκαιης ισορροπίας μεταξύ αποζημίωσης και δαπανών. **29.3** Ενόψει αυτών και συνεκτιμώντας τους προβληθέντες κατ' έφεση ουσιώδεις ισχυρισμούς του αναιρεσείοντος και το έγγραφο (.....) που προσκομίσθηκε από αυτόν ενώπιον του δικάσαντος Τμήματος, στο οποίο αποτυπώνεται μια πρόσφορη αποδεικτικά τάξη μεγέθους ως προς τις κατ' αρχήν δαπάνες του Δημοσίου για τη βασική εκπαίδευση των στρατιωτικών ιατρών και το οποίο δεν αντέκρουσε το Ελληνικό Δημόσιο, όφειλε το Τμήμα, κατ' ορθή εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας και των οικείων δικονομικών κανόνων, κατ' άρθρα 20 παρ. 1 του Συντάγματος, 6 της ΕΣΔΑ, 96 παρ. 1 και 2 και 98 και 100 του π.δ/τος 1225/1981, όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο εν προκειμένω χρόνο, να εξετάσει εάν τηρήθηκε μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ αφενός του ποσού του καταλογισμού σε βάρος του αναιρεσείοντος, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά την αφαίρεση του αναλογούντος στη διάρκεια της εξειδίκευσης ποσού, και αφετέρου του ποσού που προκύπτει από το ανωτέρω έγγραφο, αυξημένο κατά το ποσό των αποδοχών που έλαβε κατά τον χρόνο βασικής εκπαίδευσης και εξειδίκευσης, με συναποτίμηση και των παροχών κοινωνικής ασφάλισης (βλ. απόφαση ΕΔΔΑ Χίτος κατά Ελλάδας, σκέψεις 103 και 104, στις οποίες γίνεται σύγκριση του ύψους της αποζημίωσης με το εκτιμώμενο σύνολο των αποδοχών του προσφεύγοντος κατά την εκπαίδευση και την εξειδίκευση, όπου διαπιστώνεται ότι η πρώτη ανέρχεται στα 2/3 των ωφελημάτων και εκτιμάται ότι δεν διαταράσσεται η δίκαιη ισορροπία). Δοθέντος δε ότι τα ως άνω κρίσιμα στοιχεία, που αφορούν στη ζημία του Δημοσίου, εντάσσονται στη σφαίρα γνώσης του, έπρεπε να διαταχθεί από τα αρμόδια όργανα να προσκομισθούν τα στοιχεία αυτά. Επομένως, ο σχετικός προβαλλόμενος λόγος περί εσφαλμένης ερμηνείας και πλημμελούς εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας, είναι βάσιμος. Η γνώμη, όμως, αυτή δεν κράτησε.

30. Με τον τρίτο λόγο της κρινόμενης αίτησης προβάλλεται ότι τόσο η δήλωση παραίτησης του αναιρεσείοντος ενώπιον του Προέδρου Πρωτοδικών ..., με σκοπό την ανακήρυξή του ως υποψηφίου στις βουλευτικές εκλογές, όσο και η ένεκα αυτής εκδοθείσα πράξη διαπίστωσης της αποστρατείας του είναι παράνομες, καθόσον συνέτρεχε κώλυμα παραίτησής του κατ' άρθρο 56 παρ. 4 του Συντάγματος και ως, εκ τούτου, πάσχει και η επ' αυτών ερειδόμενη καταλογιστική πράξη της αποζημίωσης πρόωρης αποχώρησής του.

31. Ο λόγος αυτός δεν είχε προβληθεί παραδεκτώς στο δικαστήριο της ουσίας, ήτοι με κύριο ή πρόσθετο δικόγραφο (βλ. άρθρα 53 και 55 του π.δ. 1225/1981, που ίσχυαν κατά τον κρίσιμο εν προκειμένω χρόνο) και, επομένως, απαραδέκτως προβάλλεται το πρώτον κατ' αναίρεση. Δοθέντος δε ότι το ζήτημα που εγείρεται αφορά στο παράνομο της δήλωσης παραίτησης και της αποστρατείας του αναιρεσείοντος, ισχυρισμός που συνάπτεται με πραγματικό το οποίο δεν εξετάσθηκε από το δικάσαν Τμήμα, δεν εγείρεται νομικό ζήτημα δημοσίας τάξης τέτοιο που να μπορεί να εξετασθεί αυτεπαγγέλτως κατ' αναίρεση [βλ. άρθρο 173

